

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO

Kielce, dnia 13 września 2018 r.

Poz. 3182

UCHWAŁA NR XXXVI/277/2018 RADY GMINY W FAŁKOWIE

z dnia 5 lipca 2018 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Fałków na lata 2018 - 2021

Na podstawie art.7, ust.1, pkt 9 i art. 18, ust.2, pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (t.j. Dz.U. z 2018r. poz. 994 ze zm.) oraz art. 87 ust.1, ust.3 i ust.4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. z 2017 r., poz. 2187 ze zm.) Rada Gminy uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Fałków na lata 2018 – 2021, zaopiniowany pozytywnie przez Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach, stanowiący załącznik Nr 1 do uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Fałków.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Świętokrzyskiego.

Przewodnicząca Rady Gminy
w Fałkowie

Anna Pluta

Załącznik Nr 1 do uchwały Nr XXXVI/277/2018

Rady Gminy w Fałkowie

z dnia 5 lipca 2018r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI

GMINY FAŁKÓW

na lata 2018– 2021

FAŁKÓW 2017

Spis treści

1. Wstęp	4
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	5
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.....	7
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	14
4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	14
4.1.1 Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 oraz Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020.	14
4.1.2 Tezy do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami.....	15
4.1.3 Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017.....	16
4.1.4 Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020.....	16
4.1.5 Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030	17
4.1.6 Strategia Rozwoju Kraju 2020 - Aktywne społeczeństwo, Konkurencyjna gospodarka, Sprawne państwo	17
4.1.7 Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” na lata 2004-2020.....	18
4.2 Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	19
4.2.1 Program opieki nad zabytkami województwa świętokrzyskiego na lata 2013 - 2016.....	19
4.2.2 Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do 2020 roku	20
4.2.3 Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014-2020.....	20
4.2.4 Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2014-2020.....	22
4.2.5 Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego	22
4.2.6 Program ochrony środowiska dla województwa świętokrzyskiego na lata 2011-2015 z perspektywą do roku 2019.....	22
4.2.7 Strategia Rozwoju Powiatu Koneckiego do roku 2020	23
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	24
5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy.....	24
5.1.1 Strategia Rozwoju Gminy Fałków na lata 2016-2025.....	24
5.1.2 Program Rewitalizacji Gminy Fałków lata 2016-2023	25
5.1.3 Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Fałków.....	26
5.1.4 Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego Gminy Fałków	28
5.2 Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.....	29
5.2.1 Ogólne informacje o gminie	29
5.2.2 Zarys historii obszaru gminy	29
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	32
5.3.1 Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków.....	32
5.3.2 Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego	35

5.3.3 Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków	35
5.4 Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	36
5.5 Zabytki archeologiczne	38
5.6 Dziedzictwo niematerialne.....	42
5.7 Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	42
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.	50
7. Założenia programowe.....	52
8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami	55
9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami	56
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami.....	57
10.1. Źródła krajowe	57
10.2. Źródła zagraniczne.....	62
11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków	67

1. Wstęp

Celem opracowania jest stworzenie Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Fałków na lata 2018-2021. Niniejsze opracowanie sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2014 poz. 1446, ze zm.) oraz z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa zawartymi w poradniku metodycznym *Gminny program opieki nad zabytkami*.

Gminny program opieki nad zabytkami opracowywany jest przez Wójta, a następnie po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostaje przyjęty przez Radę Gminy, w formie uchwały. Program ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Świętokrzyskiego. Sporządza się go na okres 4 lat, natomiast co 2 lata Wójt przedstawia Radzie Gminy sprawozdanie z wykonania programu.

Gminny program opieki nad zabytkami nie jest aktem prawa miejscowego, jednak podlega publikacji w Dzienniku Urzędowym Województwa Świętokrzyskiego. Gminny program opieki nad zabytkami ma również pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy. Wskazane w programie działania ukierunkowane są na poprawę stanu zabytków, ich rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Gminny program opieki nad zabytkami, między innymi poprzez działania edukacyjne, ma też budzić w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, roli i znaczenia lokalnych wartości i wspólnych korzeni. Wspólna dbałość o zachowanie wartości kulturowych wzmacnia poczucie tożsamości, wspiera identyfikację jednostki z tzw. małą ojczyzną.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawą prawną opracowania Gminnego Programu opieki nad zabytkami określa ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2014 poz. 1446, ze zm.), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne, na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

Artykuł 87 ust. 1 stanowi, że:

- ✓ wójt sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami¹;
- ✓ gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje rada gminy po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków²;
- ✓ gminny program opieki nad zabytkami ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym³;
- ✓ z realizacji programu opieki nad zabytkami wójt sporządza, co 2 lata sprawozdanie, które zostaje przedstawione radzie gminy⁴.

Art. 87 ust. 2 wyżej wymienionej Ustawy, wyznacza cele opracowania programu opieki nad zabytkami i są one następujące⁵:

- ✓ włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- ✓ uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- ✓ zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- ✓ wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- ✓ podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- ✓ określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- ✓ podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami
- ✓ zapoznanie z zasobami dziedzictwa kulturowego, historią i zabytkami Miasta/Gminy, w tym także rozróżnienie obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa i figurujących w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- ✓ wspieranie działań zmierzających do pozyskania środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- ✓ uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków przy sporządzeniu i zmianie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta/Gminy.

¹ Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. 2014 poz. 1446, ze zm.), art. 87, ust. 1.

² Tamże, art. 87, ust. 3.

³ Tamże, art. 87, ust. 4.

⁴ Tamże, art. 87, ust. 5.

⁵ Tamże, art. 87, ust. 2.

Gminny program opieki nad zabytkami zostaje opracowany na podstawie gminnej ewidencji zabytków, sporządzanej przez burmistrza/wójta i prowadzonej w formie kart adresowych zabytków nieruchomych znajdujących się na terenie gminy⁶. Gminna ewidencja zabytków powinna uwzględniać⁷:

- ✓ zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- ✓ inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- ✓ inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Program opieki nad zabytkami, sporządzony na poziomie gminy, powinien uwzględniać dodatkowo inne uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami, oraz być zgodny z dokumentami rządowymi o charakterze strategicznym, sporządzonymi na poziomie: ogólnokrajowym, samorządowym (na szczeblu: wojewódzkim, powiatowym i gminnym) i europejskim.

⁶ Tamże, art. 22, ust. 4.

⁷ Tamże, art. 22, ust. 5.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. nr 78, poz. 483, ze zm.) w przypisach:
 - ✓ **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.
 - ✓ **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.
 - ✓ **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.
- **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446, ze zm.).

Ustawa ta stanowi główny akt prawa dotyczący ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce, reguluje ona pojęcia: zabytku, ochrony i opieki nad zabytkami, form ochrony, kompetencji organów ochrony zabytków (w tym administracji rządowej i samorządowej), form finansowania opieki nad zabytkami i ich ewidencjonowania. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

- ✓ **Art. 3:** definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie, takie jak: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku. W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek, jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.
- ✓ **Art. 4:** objaśnia, że ochrona zabytków polega na podejmowaniu w szczególności przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”
- ✓ **Art. 5:** określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „Opieka nad zabytkami sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania

zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury”.

- ✓ **Art. 6:** klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t. j. Dz. U. z 2012r. poz. 642 ze zm.),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

- ✓ **Art 7:** reguluje następujące formy ochrony zabytków:

- 1) Wpis do rejestru zabytków, który dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków.
- 2) Uznanie za pomnik historii, zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury przez Prezydenta Rzeczypospolitej

Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego.

3) Utworzenie parku kulturowego, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park kulturowy może utworzyć, na podstawie uchwały, rada gminy po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4) Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Dotyczą w szczególności: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się również, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu, ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

- ✓ **Art. 16 ust. 1:** wskazuje radę gminy, jako organ tworzący park kulturowy, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Jest on tworzony na podstawie uchwały, po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy. W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma być utworzony. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.
- ✓ **Art. 17:** określa zakazy i ograniczenia dotyczące terenu parku krajobrazowego, związane z: prowadzeniem robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej, zmianami sposobu korzystania z zabytków nieruchomych, umieszczaniem tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1, składowaniem lub magazynowaniem odpadów.
- ✓ **Art. 18:** „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.
2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
 - 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
 - 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.
- ✓ **Art. 19:** wskazuje, że „1. studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę: zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, parków kulturowych.
2. W przypadku gdy gmina posiada Gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.
3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.
- ✓ **Art. 20:** mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego wojewódzkich i miejscowych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.
- ✓ **Art. 21:** „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.
- ✓ **Art. 22:** „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.
2. Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.
3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.
4. Burmistrz (prezydent miasta, wójt) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków”.
- ✓ **Art. 89:** wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:
- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
 - 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Wojewódzki Konserwator Zabytków”.
- **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (t.j. Dz. U. z 2016 poz. 446 ze zm.) gdzie w art. 7 ust 1 pkt. 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami,

ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urzędzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

- **Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska** (Dz. U. z 2016 poz. 672 ze zm.). W Ustawie zapisano, iż prognoza oddziaływania na środowisko, sporządzana przy okazji opracowywania polityk, strategii, planów lub programów powinna „określać, analizować i oceniać przewidywane znaczące oddziaływania, (...) na środowisko, a w szczególności na (...) zabytki, jak również w przypadku odstąpienia od przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, Ustawa nakłada obowiązek sprawdzenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia: (...) „cechy obszaru objętego oddziaływaniem na środowisko, w szczególności obszaru o szczególnych właściwościach naturalnych lub posiadających znaczenie dla dziedzictwa kulturowego wrażliwe na oddziaływania, istniejące przekroczenia standardów jakości środowiska lub intensywne wykorzystywanie terenu. Niezwykle ważne są przepisy dotyczące planowanych przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko i wymagających sporządzenia „raportu o oddziaływaniu przedsięwzięcia na środowisko”. Dla ochrony dziedzictwa kulturowego przepis ten jest istotny w kontekście budowy wież telefonii komórkowej oraz stosunkowo nowej inicjatywy, jaką jest budowa farm wiatrowych i ich oddziaływanie na krajobraz kulturowy, a więc przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze.
- **Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (t.j. Dz. U. 2016 poz. 778, ze zm.) Ustawa, określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa, mówi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.
- **Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane** (t. j. Dz. U. z 2016 poz. 290, ze zm.) Ustawa - Prawo budowlane, normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają Dziennik Urzędowy Województwa Świętokrzyskiego – 10 – Poz. 838 przepisów odrębnych, a w szczególności, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.
- **Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (t. j. Dz. U. z 2016 r. poz. 2134, 2249 i 2260 oraz z 2017 r. poz. 60, 132, 1074, 1566, 1595), której przepisy określają m.in. procedury dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską

- **Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (t. j. Dz. U. 2016 poz. 2147, ze zm.). W rozumieniu ustawy celem publicznym w obszarze gospodarki nieruchomościami jest m.in.: opieka nad nieruchomościami, stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów prawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa określa postępowanie wobec nieruchomości objętej prawną ochroną konserwatorską. Zapisy precyzują, jakie działania wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Są to: sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących: własność Skarbu Państwa lub jednostek samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych do spółek (aportów)⁸. W myśl art. 109 ust. 1 pkt. 4 w przypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości gminie przysługuje prawo pierwokupu.
- **Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (t. j. Dz. U. 2016 poz. 1020, ze zm.). Ustawa precyzuje, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. (art. 1 ust. 2). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki - ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1, 2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, Filmoteka Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej - prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.
- **Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (t. j. Dz. U. 2016 poz. 239 ze zm.). W ramach ustawy, gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia).

Ponadto, zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w odrębnych ustawach:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (t. j. Dz. U. 2012 poz. 987 ze zm.). Określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Według przepisów ustawy „Muzeum jest jednostką organizacyjną nie nastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest trwała ochrona dóbr kultury, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii,

⁸ Tamże, art. 13, ust. 4.

nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie kontaktu ze zbiorami” (art. 1).

Zgodnie z ustawą muzeum realizuje powyższe cele poprzez:

- „1) gromadzenie dóbr kultury w statutowo określonym zakresie,
- 2) katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych muzealiów,
- 3) przechowywanie gromadzonych dóbr kultury, w warunkach zapewniających im właściwy stan zachowania i bezpieczeństwo, oraz magazynowanie ich w sposób dostępny do celów naukowych,
- 4) zabezpieczanie i konserwację muzealiów oraz, w miarę możliwości, zabezpieczanie stanowisk archeologicznych oraz innych nieruchomych obiektów kultury materialnej i przyrody,
- 5) urządzenie wystaw,
- 6) organizowanie i prowadzenie badań, ekspedycji naukowych oraz prac wykopaliskowych,
- 7) prowadzenie działalności edukacyjnej,
- 8) udostępnianie zbiorów do celów naukowych i edukacyjnych,
- 9) zapewnianie właściwych warunków zwiedzania i korzystania ze zbiorów,
- 10) prowadzenie działalności wydawniczej” (art. 2).

Gmina jako podmiot tworzący (lub przejmujący) muzeum zobowiązana jest do:

- 1) zapewnienia środków potrzebnych do utrzymania i rozwoju muzeum,
- 2) zapewnienia bezpieczeństwa zgromadzonym zbiorom,
- 3) sprawowania nadzoru nad muzeum.

- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (t. j. Dz. U. 2012 poz. 642, ze zm.). Mówi, że biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- **Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (t. j. Dz. U. 2015 poz. 1446, ze zm.).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

Dokumenty, do których odwołuje się Gminny program opieki nad zabytkami połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym. Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy.

4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Busko - Zdrój zbieżny jest ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w następujących dokumentach:

4.1.1 Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 oraz Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020.

Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały zawarte w dokumencie o nazwie Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 oraz jego uszczegółowieniu „Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020” (przyjętym w 2005 r.). Głównym celem strategii jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce.

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury jest Narodowy Program Kultury *Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013*. W programie zapisano następujące priorytety i działania:

- Priorytet 1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe. Działania realizowane w ramach niniejszego priorytetu mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja działań pozwoli na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym:
 - ✓ Działanie 1.1. Budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno- finansowych w sferze ochrony zabytków,
 - ✓ Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne,
 - ✓ Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.
- Priorytet 2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego:
 - ✓ Działanie 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego,
 - ✓ Działanie 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wwozem, wywozem i przewozem przez granicę.

⁹Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004 – 2013, Ministerstwo Kultury,

¹⁰Uzupełnienie narodowej strategii rozwoju kultury na lata 2004 – 2020, Ministerstwo Kultury, Warszawa 2005

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, opracowane przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w 2005 r., zawiera opis Programu Operacyjnego „Dziedzictwo kulturowe”.

Priorytet I. Rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych. Celami priorytetu:

- ✓ poprawa stanu zachowania zabytków,
- ✓ zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także dziedzictwa archeologicznego),
- ✓ kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne,
- ✓ zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- ✓ poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji,
- ✓ zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.

4.1.2 Tezy do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami

Tezy do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami, opracowane przez zespół Rady Ochrony Zabytków przy Ministrze Kultury, są niezwykle ważnym dokumentem, związanym z ochroną zabytków w Polsce. W dokumencie zapisano między innymi: „Ochrona i konserwacja zabytków jest istotnym elementem polityki kulturalnej Państwa, są one bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia. (...) Ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem ważnym w interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki”.

W opracowaniu zostały zawarte cele i zadania dla Programu Krajowego. Stwierdzono, że „celem Programu jest wzmocnienie ochrony i opieki nad tą istotną częścią dziedzictwa kulturowego oraz poprawa stanu zabytków w Polsce”.

Za istotne, uznano przypomnienie podstawowych zasad konserwatorskich porządkujących sferę ochrony zabytków, które dotyczą konserwatorów, pracowników urzędów, restauratorów dzieł sztuki, architektów, urbanistów, pracowników budowlanych, archeologów, badaczy, właścicieli i użytkowników, w tym duchownych.

Podstawowe zasady konserwatorskie:

1. Zasady *primum non nocere* (z łac. - po pierwsze nie szkodzić);
2. Zasady maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych);
3. Zasady minimalnej niezbędnej ingerencji;
4. Zasady, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco;
5. Zasady czytelności i odróżnialności ingerencji;
6. Zasady odwracalności metod i materiałów;
7. Zasady wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

W dokumencie do opracowania krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami wyznaczone zostały następujące założenia w zakresie:

- ✓ Uwarunkowań dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami: określenie stanu zabytków: nieruchomych, ruchomych i archeologicznych oraz stanu zabytków techniki, pomników historii i obiektów wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa

Kulturalnego i Naturalnego UNESCO. Dodatkowo ocena stanu służb związanych z ochroną i opieką nad zabytkami i stan uregulowań finansowych, organizacyjnych i prawnych;

- ✓ Działań o charakterze systemowym: powiązanie ochrony zabytków z polityką ekologiczną, ochrony przyrody, architektoniczną i przestrzenną, celną i polityką bezpieczeństwa państwa; przygotowanie strategii i głównych założeń ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce i wprowadzenie jej do polityk sektorowych;
- ✓ Systemu finansowania: stworzenie sprawnego systemu finansowania ochrony i opieki konserwatorskiej;
- ✓ Dokumentowania, monitorowania i standaryzacji metod działania: co oznacza ujednolicenie metod działań profilaktycznych, konserwatorskich, restauratorskich i ochronnych;
- ✓ Kształcenia i edukacji: kształcenie profilaktyczne, podyplomowe i system uznawalności wykształcenia, edukacja społeczeństwa, edukacja właścicieli i użytkowników;
- ✓ Współpracy międzynarodowej: współpraca z instytucjami i organizacjami, współpraca w obszarze Europy Środkowej;

4.1.3 Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017¹¹

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014 - 2017 przyjęty został w dniu 24 czerwca 2014 r. przez Radę Ministrów. Dokument ma usprawnić nadzór nad służbami konserwatorskimi oraz określić źródła finansowania inwestycji i procedur administracyjnych związanych z wydawaniem decyzji oraz przyznawaniem funduszy na prace podejmowane w obiektach zabytkowych.

Uchwalony program jest pierwszym dokumentem porządkującym działania organów sprawujących opiekę nad zabytkami. Z programu będą pochodzić fundusze między innymi na szkolenia dla urzędników i ujednolicenie kwestii formalnych. Wśród zadań uwzględnionych w przyjętym dokumencie znalazło się porządkowanie rejestru zabytków oraz przygotowanie zasad oceny stanu zachowania zabytków nieruchomych. Program ma na celu także zwiększenie uspołecznienia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami poprzez promowanie takich narzędzi jak konkursy, konsultacje z mieszkańcami i współpraca z mediami. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego zamierza przeznaczyć na jego realizację 26,5 mln zł. Dokument doprecyzowuje ponadto kompetencje samorządów w zakresie realizowania projektów konserwatorskich i rewitalizacyjnych. Zgodnie z nowymi ustaleniami Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Generalnego Konserwatora Zabytków, w ciągu najbliższych 3 lat zaangażowanie samorządów w opiekę nad zabytkami powinno znacznie wzrosnąć.

4.1.4 Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020¹²

Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020 została przyjęta uchwałą nr 104 przez Radę Ministrów dnia 18 czerwca 2013 r. Jest jedną z dziewięciu tzw. strategii zintegrowanych, służących wdrożeniu SRK 2020. Jako cel główny wskazano w niej wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno - gospodarczym Polski, w którego ramach

¹¹Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014 -2017, przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 24 czerwca 2014 r.

¹²Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020, przyjęta uchwałą nr 61 przez Radę Ministrów z dnia 26 marca 2013 r., Warszawa 2013 r.

określono cztery cele szczegółowe. W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można czwarty z celów „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, a zwłaszcza jego priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej”. Wytyczone tutaj kierunki działań to:

4.1.1. Tworzenie warunków wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym.

4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu.

4.1.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Walory i potencjał tkwiący w dziedzictwie kulturowym są postrzegane w strategii jako „kluczowy element potencjału kulturowego”, a tym samym jedna z „szans rozwojowych dla całego społeczeństwa”. W strategii podnosi się także kwestię znaczenia aktywnej partycypacji społecznej w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

4.1.5 Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030

Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030, przyjęta została uchwałą nr 239 Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Jest to najważniejszy dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. Koncepcja ta kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Koncepcja formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa, w tym powodziowego. W znacznie większym stopniu niż dotychczas uwzględnia problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym,
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich;
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów poprzemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

4.1.6 Strategia Rozwoju Kraju 2020 - Aktywne społeczeństwo, Konkurencyjna gospodarka, Sprawne państwo¹³

Strategia Rozwoju Kraju 2020 została uchwalona przez Radę Ministrów dnia 25 września 2012 r. Jest to główna strategia rozwojowa w średnim horyzoncie czasowym, wskazuje strategiczne zadania państwa, których podjęcie w perspektywie najbliższych lat jest niezbędne, by wzmocnić procesy rozwojowe.

Strategia wyznacza trzy obszary strategiczne, w których będą się koncentrować główne zadania:

1. Sprawne i efektywne państwo;

¹³Strategia Rozwoju Kraju 2020, dokument przyjęty uchwałą Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r., Warszawa 2012 r.

2. Konkurencyjna gospodarka;
3. Spójność społeczna i terytorialna.

W Strategii pojawiają się zapisy mówiące o wprowadzeniu obowiązku sporządzania planów zagospodarowania przestrzennego obszarów funkcjonalnych obejmujących obszary miejskie, a w szczególności metropolitalne, tereny wrażliwe rozwojowo, związane z ochroną między innymi dziedzictwa kulturowego (Cel I.1. Przejście od administrowania do zarządzania rozwojem, Priorytet I.1.5. Zapewnienie ładu przestrzennego).

Drugim ważnym, podkreślonym przez strategię obszarem jest digitalizacja zasobów dziedzictwa narodowego oraz zapewnienie właściwego ich przechowywania (Cel II.5. Zwiększenie wykorzystania technologii cyfrowych, Priorytet II.5.3. Zapewnienie odpowiedniej jakości treści i usług cyfrowych; Cel III.2. Zapewnienie dostępu i określonych standardów usług publicznych, Priorytet III.2.1. Podnoszenie jakości i dostępności usług publicznych).

Ponadto wspierany będzie rozwój infrastruktury społecznej - w tym infrastruktury kulturalnej - oraz działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego, co stanowi ważny czynnik rozwoju i podnoszenia atrakcyjności gminy (Cel III.3. Wzmocnienie mechanizmów terytorialnego równoważenia rozwoju oraz integracja przestrzenna dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych, Priorytet III.3.2. Wzmacnianie ośrodków wojewódzkich).

4.1.7 Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” na lata 2004-2020

Ogólne wytyczne do konstruowania programu wojewódzkiego zawiera przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r. *Narodowa Strategia Kultury na lata 2004-2013* (w 2005 r. Ministerstwo Kultury przygotowało *Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020*), będąca rządowym dokumentem tworzącym ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, a przede wszystkim dla nowoczesnej polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych, a także dla wspólnoty Polski z Unią Europejską. Strategia została stworzona centralnie dla obszaru całej Polski. Określa spójne działania realizowane w regionach. Stąd celem strategicznym jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce, a celami częściowymi są m.in. zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków, wzrost efektywności zarządzania sferą kultury itd. Jednym z instrumentów za pomocą których realizowane są wspomniane cele *Strategii jest Narodowy Program Kultury Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego na lata 2004-2020*, który za cel strategiczny przyjął intensyfikację i upowszechnianie dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksową poprawę stanu zabytków nieruchomych.

Cele częściowe programu to:

- ✓ poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków,
- ✓ kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne,
- ✓ zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- ✓ promocja polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą, w szczególności za pomocą narzędzi społeczeństwa informacyjnego,
- ✓ rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego,
- ✓ tworzenie warunków dla rozwoju i ochrony dziedzictwa kultury ludowej,

- ✓ zabezpieczenie zabytków przed nielegalnym wywozem za granicę.

Cele programu realizowane będą m.in. w ramach następujących priorytetów i działań:

- Priorytet I: Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe.
- ✓ Działanie 1.1. Wzmocnienie ośrodków dokumentacji zabytków oraz budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków.
- ✓ Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne.
- Priorytet II: Edukacja i administracja na rzecz dziedzictwa kulturowego.
- ✓ Działanie 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego.
- ✓ Działanie 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wywozem i przewozem przez granice.

4.2 Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

4.2.1 Program opieki nad zabytkami województwa świętokrzyskiego na lata 2013 - 2016

Program opieki nad zabytkami województwa świętokrzyskiego na lata 2013 - 2016 został przyjęty uchwałą nr XXIX/524/13 przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego dnia 25 marca 2013 r. W programie wyznaczono cel generalny, 3 cele szczegółowe (strategiczne) wraz z kierunkami działań i zadaniami, których realizacja ma służyć osiągnięciu celu generalnego.

Cel generalny: Ochrona i zachowanie materialnego oraz niematerialnego dziedzictwa kulturowego województwa świętokrzyskiego.

Cele szczegółowe:

1. Ochrona i zachowanie dziedzictwa oraz krajobrazu kulturowego.

Kierunki działań:

- rozpoznanie i dokumentacja zasobów zabytkowych;
- ochrona zabytków ruchomych;
- ochrona zabytków nieruchomych;
- ochrona zabytków archeologicznych,
- ochrona zabytkowych układów architektonicznych,
- stwarzanie warunków dla powstania i rozwoju parków kulturowych oraz ochrona krajobrazu kulturowego.

2. Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kultowego.

Kierunki działań:

- poprawa dostępu do zasobów dziedzictwa;
- promocja zasobów dziedzictwa kulturowego;
- wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego w rozwoju regionalnym.

3. Tworzenie warunków do wzmacniania tożsamości regionalnej w oparciu o dorobek kultury materialnej i niematerialnej.

Kierunki działań:

- kultywowanie tradycji w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego;
- popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym.

4.2.2 Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do 2020 roku

Strategia rozwoju województwa świętokrzyskiego do 2020 roku została przyjęta uchwałą nr XXXIII/589/13 przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego dnia 16 lipca 2013 r. Jest to trzeci zaktualizowany dokument w tym zakresie:

- ✓ Pierwszy dokument - Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego, została przyjęta uchwałą nr XIV/225/2000 przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego dnia 30 czerwca 2000 r. Strategia ta, stanowi całościową koncepcję rozwoju województwa w kilkunastoletnim horyzoncie czasowym (do roku 2015);
- ✓ Drugi dokument - Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020, przyjęta uchwałą nr XLII/508/06 przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego dnia 26 października 2006 r.

Jest to nadrzędny dokument wyznaczający cele i główne kierunki rozwoju regionu. W strategii wyznaczono wizję: Świętokrzyskie - region zasobny w kapitał i gotowy na wyzwania. Nadrzędną ideę działań podejmowanych w regionie w perspektywie 2020 roku zawarto w sformułowanej misji Strategii Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020: Pragmatyczne dążenie do najpełniejszego i innowacyjnego wykorzystania przewag i szans, odwrócenia niekorzystnych tendencji demograficznych oraz podniesienia jakości życia mieszkańców przy jednoczesnej dbałości o stan środowiska.

Konkretyzacja powyższej misji Strategii będzie się odbywała na drodze realizacji następujących sześciu celów strategicznych:

1. Koncentracja na poprawie infrastruktury regionalnej.
2. Koncentracja na kluczowych gałęziach i branżach dla rozwoju gospodarczego regionu.
3. Koncentracja na budowie kapitału ludzkiego i bazy dla innowacyjnej gospodarki.
4. Koncentracja na zwiększeniu roli ośrodków miejskich w stymulowaniu rozwoju gospodarczego regionu.
5. Koncentracja na rozwoju obszarów wiejskich.
6. Koncentracja na ekologicznych aspektach rozwoju regionu.

Dla celów strategicznych wyznaczono pod-cele wraz z zadaniami. Nie obejmowały one zadań z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami.

4.2.3 Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014-2020

Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014 - 2020 został przyjęty uchwałą nr 1870/13 przez Zarząd Województwa Świętokrzyskiego dnia 8 maja 2013 r., jako wstępna wersja Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014 - 2020.

W rozdziale 1.1.1.3 Dziedzictwo naturalne i kulturowe, opisano województwo świętokrzyskie, jako województwo charakteryzujące się wysokimi walorami przyrodniczymi, co znajduje odzwierciedlenie w znacznej powierzchni obszarów chronionych. 64,5% powierzchni objętej różnymi formami ochrony stawia region świętokrzyski pod tym względem na pierwszym miejscu w skali kraju.

Województwo posiada następujące prawnie chronione obiekty oraz obszary ochrony przyrody:

- ✓ 1 Park Narodowy o łącznej powierzchni 7 626,4 ha;
- ✓ 72 rezerваты przyrodnicze o łącznej powierzchni 3 819,7 ha;
- ✓ 8 parków krajobrazowych o łącznej powierzchni 117 185 ha;
- ✓ 21 obszarów chronionego krajobrazu o łącznej powierzchni 619 040,4 ha;
- ✓ 14 stanowisk dokumentacyjnych o łącznej powierzchni 25,3 ha;

- ✓ 100 użytków ekologicznych o łącznej powierzchni 540,12 ha;
- ✓ 11 zespołów przyrodniczo - krajobrazowych o łącznej powierzchni 86,49 ha;
- ✓ 672 pomniki przyrody.

Na terenie regionu świętokrzyskiego znajdują się także obszary objęte Europejską Siecią Ekologiczną NATURA 2000 tj. ok. 182182,9 ha powierzchni województwa.

Atutem regionu świętokrzyskiego są zasoby dziedzictwa kulturowego, w które wpływają na możliwości rozwoju społeczno - gospodarczego. W regionie istnieje wiele miejscowości z zachowanymi zabytkowymi układami urbanistycznymi, liczne są zamki, pałace, dwory oraz zabytki architektury sakralnej. Na uwagę zasługują również ciekawe obiekty przemysłowe i gospodarcze oraz zabytki budownictwa ludowego. Województwo świętokrzyskie jest także bardzo bogate pod względem archeologicznym. Obecnie w rejestrze zabytków prowadzonym na terenie województwa świętokrzyskiego wpisanych jest 1 707 zabytków nieruchomych oraz 214 zabytków archeologicznych. Największą grupę zabytków nieruchomych stanowią obiekty sakralne, mieszkalne oraz cmentarze, a także obiekty obronne, zamki, pałace, dwory oraz zabytki techniki. Do zabytków archeologicznych należą między innymi osady, kopce, kurhany oraz grodziska. Ponadto województwo dysponuje 11,5 tys. zabytków ruchomych wpisanych do rejestru B zabytków sztuki i rzemiosła artystycznego. W przypadku ruchomych zabytków w głównej mierze stanowią one wyposażenie świątyń oraz kolekcje prywatne.

W województwie funkcjonują 24 muzea w tym, muzea techniczne, archeologiczne i historyczne. Obiekty te posiadają w swych zasobach 142,3 tys. muzealiów. Obok muzeów w regionie działają następujące instytucje kultury: placówki biblioteczne (289), kina (10), teatry (4), filharmonia oraz ośrodki kultury (114).

Analiza potrzeb i wyzwań oraz kierunki polityk wspólnotowych na lata 2014 - 2020 w dziedzinie promocji i zachowania dziedzictwa naturalnego i kulturowego koncentruje się w obszarze ochrony zabytków poprzez następujący priorytet inwestycyjny: Ochrona promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego i naturalnego.

Cel główny programu: Województwo świętokrzyskie jako region efektywnie wykorzystujący swoje potencjały rozwojowe, w oparciu o postęp technologiczny, odpowiedzialne czerpanie z zasobów środowiska, oraz budowę kapitału społecznego.

Na podstawie celu głównego wyznaczono osie priorytetowe, a w tym: 4.4 Oś priorytetowa 4 - Dziedzictwo naturalne i kulturowe. Oś ta przewiduje realizację działań mających na celu promowanie dostosowania do zmian klimatu, zapobiegania ryzyku i zarządzania ryzykiem oraz ochronę środowiska naturalnego i wspieranie efektywności wykorzystania zasobów. Z uwagi na potencjał regionu przejawiający się zarówno w bogactwie naturalnym jak i w zasobach dziedzictwa kulturowego wspierane będą inwestycje mające na celu ochronę terenów cennych przyrodniczo, różnorodności biologicznej, promocję i rozwój zasobów przyrodniczo - kulturowych, dając tym samym możliwość rozwoju społeczno - gospodarczego województwa.

W ramach interwencji zostały zaprogramowane priorytety inwestycyjne, wspierające inwestycje w infrastrukturę ochrony środowiska, które znacząco wpłyną na ochronę i poprawę środowiska naturalnego. Wzmocnienie efektywnego systemu gospodarki odpadami oraz kompleksowe wsparcie gospodarki wodno - ściekowej stanowią będą kolejne elementy wsparcia osi. W kontekście ochrony środowiska istotne jest też środowisko miejskie. Dlatego też, w ramach przedmiotowej osi można będzie realizować inwestycje dotyczące poprawy stanu środowiska na terenach miejskich.

4.2.4 Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2014-2020

Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2014 - 2020 została opracowana w grudniu 2014 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2006 - 2014, która przyjęta została uchwałą nr XXV/404/06 przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego dnia 6 lutego 2006 r.

W strategii wymieniono i opisano walory turystyczne województwa świętokrzyskiego. W analizie walorów turystycznych regionu (rozdział 3, podpunkt 3.2.2.), zwrócono szczególną uwagę na walory antropogeniczne, będące efektem działalności człowieka. Dbalność o zabytki w województwie, sprawiła, że obiekty zostały oddane szczególnej ochronie prawnej i obecnie region może się poszczycić zabytkami, muzeami, instytucjami kultury i sztuki, które składają się na unikatową ofertę turystyczną w skali krajowej i europejskiej. Najwięcej zabytków nieruchomych na terenie województwa to obiekty sakralne, mieszkalne i zabytkowe obszary zieleni. Najmniej zabytków można wyróżnić w kategorii zamków i budowli obronnych. Istotną działalność promującą dziedzictwo kulturowe województwo prowadzą muzea. Według Informatora Turystycznego Województwa Świętokrzyskiego z 2014 r., na terenie województwa świętokrzyskiego działają 24 galerie i stałe wystawy, 70 jednostek będących muzeami, izbami regionalnymi i instytucjami działającymi na rzecz popularyzacji dziedzictwa kulturowego, a nie będące muzeami. Wydarzenia regionalne to także bardzo ważny dodatek do oferty turystycznej województwa.

4.2.5 Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego został przyjęty uchwałą XLVII/833/14 przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego dnia 22 września 2014 r. Pierwszy Plan zagospodarowania przestrzennego województwa został przyjęty uchwałą nr XXIX/399/02 przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego dnia 26.04.2002 r. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa świętokrzyskiego określa długofalowe cele i kierunki wojewódzkiej polityki przestrzennej przedstawia jednocześnie wizję zagospodarowania przestrzennego regionu świętokrzyskiego na najbliższe 25 - 30 lat. W planie w rozdziale V. Uwarunkowania i problemy występujące w poszczególnych dziedzinach zagospodarowania przestrzennego, podrozdział 4. Dziedzictwo kulturowe, omówiono specyfikę kulturową regionu, główne uwarunkowania ochrony i zagospodarowania przestrzeni kulturowej, ochronę dziedzictwa kulturowego, główne problemy i obszary problemowe, uwarunkowania ochrony krajobrazu.

4.2.6 Program ochrony środowiska dla województwa świętokrzyskiego na lata 2011-2015 z perspektywą do roku 2019

Program ochrony środowiska dla województwa świętokrzyskiego na lata 2011 - 2015 z perspektywą do roku 2019 przyjęty został uchwałą nr XII/211/11 przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego dnia 12 października 2011 r.

Program ten, jest aktualizacją poprzedniej edycji Programu ochrony środowiska. W programie na podstawie aktualnego stanu środowiska i źródeł zagrożeń w poszczególnych komponentach środowiska, określono:

- ✓ strategię działań dla poprawy stanu środowiska w perspektywie do 2019 r.;
- ✓ wojewódzkie priorytety ekologiczne i przedsięwzięcia priorytetowe, planowane do realizacji w latach 2011 - 2015;
- ✓ monitoring realizacji programu;
- ✓ aspekty finansowe wdrażania programu.

Strategia działań dla poprawy stanu środowiska, zawiera cele średniookresowe do 2019 r., kierunki działań do 2015 r. i najważniejsze działania, ujęta jest w następujących zagadnieniach:

- ✓ ochrona zasobów naturalnych;
- ✓ poprawa jakości środowiska i bezpieczeństwa ekologicznego;
- ✓ kierunki działań systemowych.

Priorytety ekologiczne, wyznaczone zostały dla następujących obszarów działania:

- ✓ ochrona zasobów naturalnych;
- ✓ jakość powietrza;
- ✓ ochrona wód i gospodarka wodna;
- ✓ gospodarka odpadami;
- ✓ oddziaływanie hałasu;
- ✓ oddziaływanie pól elektromagnetycznych
- ✓ edukacja ekologiczna;
- ✓ poważne awarie.

4.2.7 Strategia Rozwoju Powiatu Koneckiego do roku 2020¹⁴

Strategia Rozwoju Powiatu Koneckiego do roku 2020 przyjęta została uchwałą nr XLIII/40/2014 przez Radę Powiatu w Końskich dnia 30 października 2014 r. Strategia Rozwoju Powiatu Koneckiego w ograniczonym stopniu zajmuje się zagadnieniami związanymi z ochroną i wykorzystaniem dziedzictwa kulturowego. W części dokumentu omawiającej zasoby powiatu koneckiego zamieszczony został wykaz obiektów zabytkowych objętych ochroną prawną, brak natomiast informacji o innych kategoriach i formach ochrony zabytków.

¹⁴Strategia Rozwoju Powiatu koneckiego do roku 2020, Uchwała XLIII/40/2014 Rady Powiatu w Końskich z dnia 30 października 2014 r.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

5.1.1 Strategia Rozwoju Gminy Fałków na lata 2016-2025 (Uchwała Nr XIV/2016 Rady Gminy Fałków z dnia 29 kwietnia 2016 r.).

Strategia Rozwoju Gminy Fałków została przyjęta przez Radę Gminy w Fałkowie Uchwałą Nr XIV/2016 dnia 29 kwietnia 2016 r. Strategia Rozwoju Gminy Fałków powstała z inicjatywy władz lokalnych, dostrzegających potrzebę kompleksowego rozwoju gminy. Jest odpowiedzią na nieustannie zmieniające się wewnętrzne i zewnętrzne warunki gospodarowania oraz wzrost konkurencyjności otoczenia. Strategia powstała w celu stworzenia sprzyjających warunków do korzystnego rozwoju gminy i jej mieszkańców. Jest dokumentem strategicznym, który w znaczący sposób wpływa na tempo oraz kierunki rozwoju gospodarczego gminy.

W rozdziale 1.6 zaprezentowano obiekty historyczno-kulturowe. Wymieniono m. in.:

- Historyczne układy urbanistyczne w Fałkowie (objęte ochroną konserwatorską), w Czermnie i Olszarnowicach,
- Zespoły architektury i budownictwa:
 - ✓ Zespół kościoła parafialnego w Fałkowie (kościół, plebania, mur okalający cmentarz kościelny),
 - ✓ Zespół podworski w Fałkowie (dwór obronny - zamek, oficyna murowana, czworak murowany, park),
 - ✓ Zespół podworski w Skórnicach (dwór, spichlerz, park),
 - ✓ Zespół zabudowy małomiasteczkowej w Fałkowie,
- Pojedyncze obiekty architektury i budownictwa:
 - ✓ Obiekty sakralne:
 - kościół parafialny w Czermnie p.w. Nawiedzenia NMP i św. Mikołaja,
 - kapliczka murowana z połowy XIX wieku w Czermnie,
 - figura Matki Boskiej Bolesnej z XVIII wieku w Fałkowie,
 - krzyże i kapliczki przydrożne w większości o dużej wartości historycznej,
 - Kościół i kapliczka w Czermnie.
 - ✓ Budynki mieszkalne:
 - Fałków: dom nr 3, drewniany z około 1915 roku, wł. Leszcz,
 - Zbójno: dom nr 37, drewniany z początku XX wieku, wł. B. Sobieski, dom nr 38, drewniany z około 1929 roku, wł. E. Kozak.
 - ✓ Obiekty przemysłowe
 - młyny: w Rudzisku, Starzechowicach i Smykowie.
 - Zespoły zieleni - park podworski w Starzechowicach.
 - Cmentarze parafialne - w Fałkowie i Czermnie z nagrobkami sięgającymi połowy XIX wieku.
- Miejsca martyrologii - cmentarze wojenne i mogiły:
 - cmentarz wojenny w Fałkowie z okresu I wojny światowej, na którym spoczywają żołnierze niemieccy i rosyjscy,
 - zbiorowa mogiła - kwatera partyzantów - żołnierzy Armii Krajowej na cmentarzu w Fałkowie,
 - zbiorowa mogiła żołnierzy polskich poległych w 1939 roku na cmentarzu w Czermnie.
- Stanowiska archeologiczne.

Niektóre obiekty z wymienionej listy obecnie już nie istnieją, ponadto numery wpisów do rejestru są nieaktualne.

W Strategii wymieniono cztery priorytety. Priorytet I: Infrastruktura, dostępność komunikacyjna i ochrona środowiska, Priorytet II: Dziedzictwo kulturowe i oferta czasu wolnego, Priorytet III: Kapitał ludzki i społeczny, Priorytet IV: Gospodarka lokalna

Odnosnie dziedzictwa kulturowego wymieniono dwa główne cele strategiczne, a mianowicie:

- ✓ Renowacja zabytków i przeciwdziałanie procesowi ich degradacji,
- ✓ Utrzymanie i promocja wielokulturowego bogactwa oraz tożsamości lokalnej i regionalnej.

5.1.2 Program Rewitalizacji Gminy Fałków na lata 2016-2023 (Uchwała Nr XXIII/188/2017 Rady Gminy w Fałkowie z dnia 30 marca 2017 r.)

Program Rewitalizacji Gminy Fałków na lata 2016-2023 został przyjęty przez Radę Gminy Fałkowa uchwałą nr XXIII/188/2017 z dnia 30 marca 2017 r. Jako obszary rewitalizacji wytypowano dwa sołectwa: Fałków oraz Czermino – Kolonia. Obszar rewitalizacji obejmuje 1290 ha co stanowi 9,76% powierzchni gminy i zamieszkiwany jest przez 1362 osób (tj. 28,79% mieszkańców gminy). W dokumencie wymienione zostały zabytki znajdujące się na terenie gminy, w tym drewniany młyn w Rudziskach, który obecnie nieistnieje (został rozebrany).

W Programie przedstawiono pięć głównych celów (cel szczegółowy dwa i pięć dotyczy dziedzictwa kulturowego):

- Cel nr II. Poprawa warunków zamieszkania w obszarze rewitalizowanym, w tym stanu technicznego budynków, estetyki ich otoczenia. Odnosnie obszaru Fałkowa zaproponowano m.in. poprawę estetyki sołectwa, funkcjonalności przestrzeni publicznej i infrastruktury drogowej na obszarze rewitalizacji oraz poprawę estetyki przestrzennej osiedla. Natomiast dla obszaru Czermino-Kolonia wymieniono następujące kierunki działań: poprawa estetyki sołectwa i funkcjonalności przestrzeni publicznej, modernizacja i termomodernizacja budynku OSP, zachowanie dziedzictwa kulturowego na obszarze rewitalizacji.
- CEL V. Zwiększenie dostępu do wysokiej jakości usług publicznych w tym usług edukacyjnych, zdrowotnych, kulturalnych.

W Programie zaprezentowano również listę planowanych, podstawowych projektów i przedsięwzięć rewitalizacyjnych. Poniżej wymieniono projekty dotyczące dziedzictwa kulturowego.

- Projekt rewitalizacyjny nr 4: *Organizacja zajęć oraz wydarzeń kulturalnych w szkołach, bibliotece, Domu Ludowym i Parku Podworskim w Fałkowie* (w tym m.in. organizacja Festynu „Dni Fałkowa”).
- Projekt rewitalizacyjny nr 13: *Poprawa estetyki sołectwa i funkcjonalności przestrzeni publicznej* (zagospodarowanie terenu wokół remizy OSP, otoczenie rynku, kościoła, szkół, PZOZ, budynków mieszkalnictwa wielorodzinnego, parku, ruin zamku).
- Projekt rewitalizacyjny (uzupełniający) nr 5 i 8: *Zachowanie dziedzictwa kulturowego na terenie sołectwa Fałków i Czermino-Kolonia*. Projekt polega na prowadzeniu prac modernizacyjnych, konserwatorskich na obiektach cennych kulturowo, historycznie znajdujących się na obszarze rewitalizacji m.in. kościoła, kapliczek, cmentarza, krzyży, pomników pamięci.

5.1.3 Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Fałków (Uchwała Nr XV/96/2008 Rady Gminy w Fałkowie z dnia 13 marca 2008 r.).

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Fałków zostało przyjęte uchwałą nr XV/96/2008 przez Radę Gminy Fałków dnia 13 marca 2008 r. Stanowi on podstawowe narzędzie kształtowania polityki przestrzennej samorządu gminy. Jest on dokumentem planistycznym, który ukierunkowuje działania władz gminnych w stosunkowo długich (strategicznych) horyzontach czasowych, a jego sporządzenie daje możliwość dokonania pełnej analizy problemów rozwojowych gminy. Głównym jego zadaniem jest określenie polityki przestrzennej gminy wpisanej w politykę przestrzenną państwa i województwa oraz ustanowienie ogólnych kierunków i zasad zagospodarowania przestrzennego gminy.

W Studium wskazano obiekty cenne dla środowiska kulturowego, które powinny zostać objęte ochroną konserwatorską, a są to młyny w Rudzisku (obecnie nie istnieje, rozebrany), Starzechowicach i Smykowie. Drugim elementem środowiska kulturowego, który również wskazano do objęcia ochroną konserwatorską jest sztuka cmentarna.

W dokumencie zaproponowano ponadto wprowadzenie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego następujących stref ochrony konserwatorskiej:

- **Strefa W** – ścisłej, czynnej ochrony konserwatorskiej obejmująca:

- ✓ zespół dworski w Fałkowie, w skład którego wchodzi:
 - park z XIX w. (nr rejestru A-479/4),
 - ruiny dworu obronnego z XVII w. (nr rejestru A-479/1),
 - czworak z XIX w. (obecnie nie istnieje),
 - gorzelnia z XIX w. (nr rejestru A-479/3),
 - oficyna z XIX w. (nr rejestru A-479/2).
- ✓ zespół dworski w Skórnicach obejmujący:
 - park z XIX w. (nr rejestru A-480/3),
 - dwór z XIX w. (nr rejestru A-480/1),
 - spichlerz z XIX w. (nr rejestru A-480/2).
- ✓ park podworski w Starzechowicach (nr rejestru A-481).

Na terenach objętych strefą obowiązuje:

- ✓ zachowanie i konserwacja zabytkowej zabudowy,
 - ✓ zachowanie wartościowych elementów naturalnych – rzeźba terenu, zieleń, układ wodny,
 - ✓ zakaz wprowadzania nowej zabudowy (z wyjątkiem obiektów, na które zostanie uzyskane zezwolenie WKZ),
 - ✓ usunięcie dysharmonizujących nawarstwień (po uzyskaniu pozwolenia WKZ),
 - ✓ pozwolenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na wszelką działalność inwestycyjną powodującą zmiany w sposobie użytkowania i zagospodarowania terenu,
 - ✓ w przypadku wszelkich prac ziemnych – pozwolenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz wykonanie wyprzedzająco archeologicznych badań wykopaliskowych lub zapewnienie nadzoru archeologicznego (stosownie do decyzji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków).
- **Strefa 0** – ochrony konserwatorskiej wybranych elementów środowiska kulturowego. Obejmuje układy przestrzenne miejscowości o zachowanym historycznym rozplanowaniu, historycznej zabudowie i wartościowych walorach naturalnych. Ochroną należy objąć układy urbanistyczne i ruralistyczne miejscowości: Fałkowa, Czerмна, Starzechowic i Olszamowic.

Na terenach objętych tą strefą obowiązuje:

- ✓ zachowanie i konserwacja zabudowy zabytkowej i posiadającej walory kulturowe,
- ✓ zachowanie historycznego układu rozplanowania – układ ulic, dróg, placów,
- ✓ zachowanie historycznych podziałów własnościowych,
- ✓ zachowanie wartościowych elementów naturalnych – rzeźba terenu, zieleń, układ wodny,
- ✓ dostosowanie nowej zabudowy w zakresie lokalizacji, skali i formy architektonicznej do lokalnej tradycji budowlanej lub lokalnie zakaz nowej zabudowy,
- ✓ usunięcie dysharmonizujących nawarstwień (po uzyskaniu pozwolenia WKZ),
- ✓ uzyskanie opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na temat przekształceń formy zabudowy istniejącej oraz lokalizacji, skali i formy nowej zabudowy ,
- ✓ ochrona archeologiczna zgodnie z zapisami dla strefy OW.

- **Strefa E** – ochrony ekspozycji, która obejmuje obszary stanowiące zabezpieczenie właściwego eksponowania zespołów lub obiektów zabytkowych – otulina widokowa wyszczególnionych w strefie A zespołów dworskich w Fałkowie i Skórnicach oraz parku podworskiego w Starzechowicach.

Na terenach objętych strefą obowiązuje:

- ✓ zakaz nowej zabudowy lub ustalenie nieprzekraczalnych gabarytów nowej zabudowy,
 - ✓ ograniczenia w lokalizacji reklam (zakaz lub określenie dopuszczalnych form i nieprzekraczalnych gabarytów),
 - ✓ uzyskanie opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na temat ewentualnych odstępstw od powyższych rygorów, jak również na temat podziałów własnościowych (ustalenie wielkości działek), nasadzeń, zmian ukształtowania terenu.
- **Strefa OW** – obserwacji i ochrony archeologicznej biernej, która obejmuje rejony osadnictwa pradziejowego i historycznego.

Na terenach objętych strefą obowiązuje:

- ✓ uzgodnienie z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków inwestycji związanych z naruszeniem stratygrafii nawarstwień ziemnych celem przeprowadzenia badań wyprzedzających oraz zapewnienia nadzoru archeologicznego w trakcie realizacji inwestycji.

Na terenach objętych strefą wprowadza się zakaz dewastacji terenu poprzez wybiórkę piasku i analogiczne formy zmiany ukształtowania terenu.

W *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego* określono politykę funkcjonalno-przestrzenną gminy w odniesieniu do ochrony dziedzictwa kulturowego:

Zasady polityki przestrzennej:

- ✓ eliminacja zagrożeń dziedzictwa archeologicznego,
- ✓ zachowanie i rewaloryzacja miejsc kultu, zespołów dworsko – parkowych oraz innych miejsc stanowiących świadectwo historii,
- ✓ respektowanie wymogów ochronnych oraz umożliwienie rewaloryzacji zagrożonych obiektów zabytkowych, zwłaszcza objętych rejestrem dóbr kultury,
- ✓ przeciwdziałanie dewaloryzacji krajobrazu kulturowego poprzez ochronę zabytków „in situ”, ochronę widokową, zapobieganie kolizyjnemu zainwestowaniu, wymianie zabudowy historycznej na nową o obcych formach,

- ✓ wzrost świadomości społecznej co do wartości spuścizny historycznej dla przyszłych pokoleń i jej wpływu na rozwój gospodarki,
- ✓ wykorzystanie funduszy strukturalnych w celu rewaloryzacji najcenniejszych elementów dziedzictwa kulturowego, a tym samym aktywizacji funkcji turystycznej.

Kierunki polityki przestrzennej:

- ✓ rewaloryzacja oraz wykorzystanie do promocji gminy istniejących cennych obiektów i zespołów zabytkowych,
- ✓ pogłębianie rozpoznania dziedzictwa kulturowego regionu, w tym m.in. pogłębianie wiedzy na temat układu urbanistycznego, układów ruralistycznych, zakresu zachowania tradycyjnej zabudowy, wartościowych elementów małej architektury (kapliczki, krzyże, figury),
- ✓ racjonalne i zgodne z wymogami konserwatorskimi zagospodarowanie, użytkowanie oraz udostępnianie obiektów i zespołów zabytkowych,
- ✓ zwiększenie zakresu ochrony prawnej obiektów i zespołów objętych jedynie ewidencją a ważnych dla tożsamości regionalnej i lokalnej,
- ✓ poprawa ładu przestrzennego poprzez harmonijne powiązanie architektury i krajobrazu uwzględniającego specyfikę regionu i charakterystyczne cechy tradycyjnego budownictwa,
- ✓ uporządkowanie lub rewaloryzacja zabytkowych cmentarzy i obiektów kultowych.

5.1.4 Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego Gminy Fałków

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego nr 1 na obszarze gminy Fałków (Uchwała Nr X/82/201 Rady Gminy Fałków z dnia 25 listopada 2011 r.).

Na terenie objętym granicami obowiązywania planu występują strefy archeologicznej ochrony biernej. Na terenach objętych strefami obowiązuje uzgodnienie inwestycji ze Świętokrzyskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, związanych z naruszeniem stratygrafii nawarstwień ziemnych celem zapewnienia nadzoru archeologicznego w trakcie realizacji inwestycji lub przeprowadzenia wyprzedzających archeologicznych badań wykopaliskowych.

W przypadku odkrycia w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zgodnie z art. 32 ust. 1 z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

- wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot,
- zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia,
- niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, Wójta Gminy Fałków.

W obszarze objętym granicami planu powołana została strefa konserwatorska ochrony archeologicznej biernej na podstawie uwarunkowań kulturowych tego terenu.

5.2 Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego

5.2.1 Ogólne informacje o gminie

Gmina Fałków leży w północno-zachodniej części województwa świętokrzyskiego, w zachodniej części powiatu koneckiego. Administracyjnie gmina graniczy z gminami: Ruda Maleniecka od wschodu, Radoszyce od południowo-wschodu, Słupia Konecka od południa oraz z gminami województwa łódzkiego od zachodu i południowo-zachodu - Przedbórz, od północy - Żarnów. Powierzchnia gminy wynosi 132,1 km², a w skład gminy wchodzi 19 miejscowości sołeckich.

Przez gminę przebiega szlak komunikacyjny o znaczeniu krajowym nr 42 Namysłów - Kluczbork - Radomsko - Końskie - Skarżysko Kamienna - Starachowice (długość na terenie gminy ok. 14 km), a także drogi powiatowe i gminne. Przez teren gminy z południa na północ przebiega Centralna Magistrala Kolejowa posiadająca wysokie parametry techniczne, jednak bez żadnej lokalnej stacji. Pod względem fizyczno-geograficznym cały obszar gminy położony jest w mezoregionie Wzgórza Opoczyńskie zbudowanych głównie ze skał jurajskich, wchodzący w skład makroregionu Wyżyna Przedborska. Teren ten wchodzi w skład podprovincji Wyżyny Małopolskiej.

5.2.2 Zarys historii obszaru gminy

Najstarszą historycznie udokumentowaną miejscowością gminy jest Fałków. Pierwsza wzmianka dotycząca tej wsi pochodzi z początku XIV w. (1303 r.). W XII i XIII w. dobra fałkowskie stanowiły własność biskupów krakowskich, następnie przeszły w ręce prywatne. W XIV w. Fałków stanowi już własność Szyrzyków herbu Doliwa Falkowskich. Po Stanisławie Falkowskim Fałków dziedziczy jego pięciu synów: Jakub, Piotr, Świętosław, Dominik i Franciszek. W 1340 r. miejscowość staje się miastem, za wstawiennictwem ówczesnych właścicieli dóbr fałkowskich - Jakuba kanclerza sieradzkiego i Piotra prepozyta kościoła p.w. Św. Floriana w Krakowie, późniejszego biskupa, Falkowskich (Szyrzyków) herbu Doliwa, którzy wyjednali u króla Kazimierza Wielkiego zezwolenie na lokację miasta na gruncie ich wsi rodowej. Zostało ono lokowane na prawie magdeburskim. Miasto otrzymało wówczas przywilej odbywania targów w środy oraz dorocznych jarmarków, na które zjeżdżali do Fałkowa kupcy i rzemieślnicy z Krakowa, Wrocławia, Świdnicy, Sandomierza, Sieradza, Piotrkowa i Radomia. Handlowano żelaznymi przedmiotami codziennego użytku, wyrobami bednarskimi, miodem i tkaninami. Z okresu lokacji zachował się układ urbanistyczny z prostokątnym rynkiem i odchodzącymi od niego ulicami, przez który wiodł główny szlak ze wschodu na zachód oraz kościołem zajmującym jego wschodnią pierzeję. Był to kościół modrzewiowy zbudowany w 1325 r. z fundacji Piotra z Fałkowa. W 1420 r. na jego miejscu został zbudowany nowy kościół, murowany pod wezwaniem Św. Trójcy i Apostołów Mateusza i Macieja.

W 1440 r. Fałków przechodzi w ręce Giżyckich poprzez małżeństwo Wincentego Giżyckiego herbu Gozdawa, marszałka Mazowieckiego, z Dobrochną Szyrzykówną, która w posagu wnosi Fałków. Król Zygmunt I potwierdził przywileje nadane miastu wcześniej oraz nadał nowe, znacznie rozszerzające prawa i obowiązki tutejszych mieszczan. W XVI w. został zbudowany, na północny - zachód od miasta, dwór obronny. Data jego powstania nie jest jednoznaczna. Jedne źródła datują go na połowę XVI w., inne podają jako datę jego powstania koniec XVI lub początek XVII w. W 1662 r. miasto posiadało 140 mieszkańców zamieszkujących w 20 domach.

Mimo dalszych przywilejów nadawanych przez kolejnych monarchów miasto zaczyna ono podupadać. Wytrzebiecie lasów oraz bardzo słabe gleby a także nakładanie na

mieszczan coraz większych obowiązków sprawiły, że zubożała ludność opuszczała miasto. Upadło też rzemiosło. Miasto kilkakrotnie się paliło. Jeden z pożarów 17 kwietnia 1774 r. zniszczył całe miasto. Do dalszego zubożenia przyczyniły się wojny szwedzkie, które spustoszyły miasto i okolicę. Zniszczeniu uległ również zamek.

Na przełomie XVII i XVIII w. następuje ożywienie gospodarcze. Powodem było rozpoczęcie eksploatacji występującej w okolicy, w tym i w rejonie Fałkowa, rudy żelaza. Powstają w okolicach Fałkowa kopalnie rudy żelaza, piece do wyrobu surówki, fryszerki i kuźnie. W 1827 r. w Fałkowie znajduje się 58 domów, które zamieszkiwało 430 mieszkańców.

W czasie powstań narodowych ludność Fałkowa aktywnie włączyła się w pomoc powstańcom, zwłaszcza w czasie powstania styczniowego, kiedy to w okolicy toczyły się walki partyzantów z wojskami rosyjskimi.

W 1864 r. została zniesiona pańszczyzna, a patrymonialna władza dziedzica zastąpiona urzędem wójta wybieranego spośród włościan, którzy otrzymali część ziemi w formie serwitutów. Zgodnie z ukazem carskim w rejonie Fałkowa została utworzona nowa wioska pod nazwą Georgiewska, funkcjonująca później pod nazwą Giergielówka, a następnie Zygmuntów. Śladem po niej jest nazwa i kilka domów.

W 1869 r. Fałków traci prawa miejskie i staje się wsią, którą był nieformalnie od dłuższego czasu. W latach 80-tych XIX w. Jakubowscy są nadal jego właścicielami.

W czasie I wojny światowej okolice Fałkowa oraz sama miejscowość znacznie ucierpiały. W pierwszej fazie wojny znalazły się ona w obszarze pozycyjnym frontu rosyjsko - austriacko - niemieckiego. Niektóre wioski (np. Turowice) zostały rozebrane całkowicie, ludność przesiedlona, a materiał z zabudowy wykorzystany na umocnienia frontowe. W czasie ostrzału artyleryjskiego, pod którym znajdował się Fałków, został zniszczony kościół, a ze szkoły, w której w 1915 r. był wojskowy szpital rosyjski, zostały tylko mury. Pamiątką po tej wojnie jest cmentarz wojenny żołnierzy niemieckich i rosyjskich w Fałkowie.

5 września 1939 r. miejscowość została zbombardowana przez samoloty Luftwaffe i prawie doszczętnie spłonęła wraz z całym dobytkiem ludności. W walkach poległo wielu żołnierzy, których mogiła znajduje się na cmentarzu w Czermnie. W okresie okupacji okolice Fałkowa wraz z całą kielecczyzną były terenem intensywnych działań partyzanckich. Największe walki trwały już poza terenem gminy Fałków w rejonie Diablej Góry w gminie Żarnów - zginęli tam partyzanci z gminy Fałków. Znajdują się tam pomniki poświęcone walkom partyzanckim. Na cmentarzu w Fałkowie jest zbiorowa mogiła poświęcona partyzantom Armii Krajowej. Od 1945 r. zaczyna się okres odbudowy. Momenty przełomowe to wybudowanie w 1953 r. Państwowego Ośrodka Maszynowego, który zatrudniał 130 osób, oraz utworzenie w Fałkowie Urzędu Gminy. Następnie powstała Spółdzielnia Kółek Rolniczych i Gminna Spółdzielnia Samopomoc Chłopska zatrudniające łącznie 120 osób. Powstał też Ośrodek Zdrowia i Lecznica Weterynaryjna, a w 1979 r. Spółdzielnia Budownictwa Mieszkaniowego. W 1960 r. Fałków liczył 803 mieszkańców.

Historia większości pozostałych miejscowości znajdujących się na terenie gminy sięga co najmniej XV wieku. Fałków mimo statusu miasta i centrum znacznych dóbr nie miał większego znaczenia administracyjnego.

5.2.3 Krajobraz kulturowy

W rozumieniu ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2014 r., poz. 1446 ze zm.) krajobraz kulturowy to postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka.

Pod względem fizyczno - geograficznym gmina Fałków leży w obrębie prowincji - Wyżyna Małopolska, makroregionu Wyżyna Przedborska, na granicy dwóch mezoregionów: Wzgórz Opoczyńskich i Wzgórz Łopuszańskich. Teren gminy jest ukształtowany przez rzeźbę pochodzenia polodowcowego o charakterze zdenudowanym, silnie falistą z niewielkimi wzgórzami o wysokościach względnych około kilkunastu metrów i słabo zaznaczonymi pagórkami wydmyowymi.

Obszar gminy porożcinany jest różnorodnymi formami dolinnymi o największej, najbardziej płaskiej dolinie Czarnej Malenieckiej w północnej części gminy. Doliny rzeczne porożcinane są gęstą siecią rowów melioracyjnych. Pod względem geologicznym leży na północno - zachodnim mezozoicznym obrzeżeniu Gór Świętokrzyskich, które otacza ich trzon paleozoiczny. Starsze podłoże przykryte jest osadami czwartorzędowymi.

Na terenie gminy Fałków zlokalizowane są następujące formy ochrony przyrody wynikające z ustawy o ochronie przyrody:

- ✓ Fragment otuliny Przedborskiego Parku Krajobrazowego,
- ✓ 2 pomniki przyrody żywej- dwa dęby szypułkowe w wieku 230 - 235 lat i obwodzie 370 - 380cm we wsi Smyków,
- ✓ użytki ekologiczne w ilości 23, obejmujące ochroną licznie występujące bagna i torfowiska śródlądne

Do najważniejszych zabytków na terenie Gminy Fałków należą obiekty wpisane do rejestru zabytków Wojewódzkiego konserwatora Zabytków i są to:

- ✓ Zespół kościoła parafialnego w Fałkowie p.w. Trójcy Świętej wpisany do rejestru zabytków pod numerem A.911/1-2, w którego skład wchodzi:
 - kościół wzniesiony w latach 1920 - 1948 według projektu O. Sosnowskiego na miejscu starszej świątyni,
 - plebania murowana z lat 20-tych XX wieku (obiekt nie wpisany do rejestru zabytków),
 - cmentarz przykościelny.
- ✓ Zespół kościoła parafialnego w Czermnie p.w. Nawiedzenia NMP i św. Mikołaja wpisany do rejestru zabytków pod numerem A.10/1-2, w którego skład wchodzi:
 - kościół wzniesiony w latach 1878-1881,
 - kaplica przedpogrzebowa wzniesiona w 1882 roku,
 - cmentarz przykościelny (nie wpisany do rejestru zabytków).
- ✓ Zespół podworski w Fałkowie wpisany do rejestru zabytków pod numerem A.479/1-4. Na zespół składają się:
 - ruiny dworu obronnego z 1 poł. XVII wieku otoczony fosą,
 - oficyna murowana z pierwszej połowy XIX wieku, - czworak murowany z pierwszej połowy XIX wieku, przebudowany,
 - gorzelnia (obecnie dwór) z XIX w.,
 - pozostałości parku z XVI wieku, przekomponowany w wieku XIX.
- ✓ Zespół podworski w Skórnicach wpisany do rejestru zabytków pod numerem A.480/1-3. W skład zespołu wchodzi:
 - murowany dwór z 1850 r., remontowany w 1959 r.,
 - murowany spichlerz z około połowy XIX w.,
 - park z zachowanym układem kompozycyjnym i drzewostanem.
- ✓ Park w Starzechowicach z XIX w wpisany do rejestru zabytków pod numerem A.481. Inne obiekty istotne dla tradycji i tożsamości lokalnej to:
- ✓ Kapliczka przydrożna w Czermnie z poł. XIX w., odnowiona w 2013 r.,
- ✓ Zespół "Izby Tradycji" w Fałkowie z pocz. XX, w skład którego wchodzi budynek mieszkalny, obora i stodoła. We wnętrzu budynku mieszkalnego zostały ukazane

informacje dotyczące historii Fałkowa, a także przedmioty codziennego użytku oraz wyposażenie izb mieszkalnych. W budynkach gospodarskich wyeksponowano narzędzia i przedmioty służące pracy w gospodarstwie oraz narzędzia warsztatów rzemieślniczych.

- ✓ Cmentarz parafialny w Fałkowie i Czermnie z nagrobkami sięgającymi połowy XIX w.,
- ✓ Cmentarz wojenny w Fałkowie z okresu I wojny światowej, na którym spoczywają żołnierze niemieccy i rosyjscy
- ✓ Miejski układ urbanistyczny w Fałkowie objęty ochroną konserwatorską. Zachował się z okresu lokacji miasta z prostokątnym rynkiem i dochodzącymi do niego ulicami, przez który wiódł główny szlak ze wschodu na zachód, oraz kościołem zajmującym jego wschodnią pierzeję,

Stan techniczny większości obiektów zabytkowych objętych ochroną konserwatorską jest dobry lub zadowalający. W stanie dobrym znajdują się budynki należące do związków wyznaniowych. Stan techniczny części obiektów pozostających w większości w rękach prywatnych właścicieli, jest znacznie słabszy. Dotyczy to zespołu dworskiego w Skórnicach, który prezentuje niski standard techniczny.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Podstawowe formy ochrony zabytków według Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. z 2003 r. nr 162, poz. 1568, art. 7 ze zm.) stanowią:

1. wpis do rejestru zabytków;
- 1a. wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
2. uznanie za pomnik historii;
3. utworzenie parku kulturowego;
4. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze gminy Fałków funkcjonują dwie z wyżej wymienionych form ochrony zabytków: wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

5.3.1 Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Artykuł 36 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. mówi:

Pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

- 1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru;
- 2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- 3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- 4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- 5) prowadzenie badań archeologicznych;
- 6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;

- 7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- 8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- 10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic, reklam oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;
- 11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru;
- 12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Pozwolenia, wydaje się na wniosek osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do korzystania z zabytku wpisanego do rejestru, wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu albo ograniczonego prawa rzeczowego lub stosunku zobowiązaniowego.

Pozwolenie na prowadzenie badań archeologicznych wydaje się na wniosek osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do korzystania z nieruchomości, wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu albo ograniczonego prawa rzeczowego lub stosunku zobowiązaniowego.

Pozwolenie na prowadzenie badań konserwatorskich i architektonicznych przy zabytku wpisanym do rejestru albo badań archeologicznych lub poszukiwań ukrytych bądź porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, wydaje się również na wniosek osób fizycznych albo jednostek organizacyjnych zamierzających prowadzić te badania lub poszukiwania. W przypadku nieuzyskania zgody właściciela lub posiadacza nieruchomości na przeprowadzenie tych badań lub poszukiwań przepisy art. 30 ust. 1 i 2 stosuje się odpowiednio.

Uzyskanie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podjęcie robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru nie zwalnia z obowiązku uzyskania pozwolenia na budowę albo zgłoszenia, w przypadkach określonych przepisami Prawa budowlanego.

Artykuł 39 ustawy o prawie budowlanym z dnia 7 lipca 1994 r. mówi:

1. Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

2. Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.

3. W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

4. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

Na terenie gminy Fałków znajduje się 12 obiektów wpisanych do rejestru zabytków (Tabela nr 1).

Tabela 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie gminy Fałków.

ID	Miejscowość	Obiekt	Datowanie	Nr rejestru Zabytków oraz data wpisu
1	Czermno	Kościół p.w. Nawiedzenia NMP i św. Mikołaja w zespole kościoła parafialnego	1878-1881 r.	A.10/1 z dn. 26.04.2007 r.
2	Czermno	Kaplica przedpogrzebowa w zespole kościoła parafialnego	1882 r.	A.10/2 z dn. 26.04.2007 r.
3	Fałków	Kościół p.w. Trójcy Świętej w zespole kościoła parafialnego	1929-39 r. częściowo zniszczony w 1939 r., odbudowany w l. 1947-54	A.911/1 z dn. 14.06.2013 r.
4	Fałków	Cmentarz przykościelny w zespole kościoła parafialnego		A.911/2 z dn. 14.06.2013 r.
5	Fałków	Ruina dworu obronnego w zespole dworskim	1 poł. XVII w.	A.479/1 z dn. 22.09.1947 r., 05.10.1956 r., 16.09.1972 r.
6	Fałków	Oficyna dworska w zespole dworskim	1 poł. XIX w., rozbudowa 1 poł. XX w.	A.479/2 z dn. 16.09.1972 r.
7	Fałków	Gorzelnia (obecnie dwór) w zespole dworskim	1 poł. XIX w.	A.479/3 z dn. 16.09.1972 r.
8	Fałków	Pozostałości parku w zespole dworskim	XIX w.	A.479/4 z dn. 02.11.1948 r. 16.09.1972 r. 15.02.1995 r.
9	Skórnice	Dawny dwór w zespole dworskim	poł. XIX w.	A.480/1 z dn. 09.01.1950 r. 30.05.1972 r.
10	Skórnice	Spichlerz w zespole dworskim	poł. XIX w.	A.480/2 z dn. 30.05.1972 r.
11	Skórnice	Park w zespole dworskim	poł. XIX w.	A.480/3 z dn. 09.01.1950 r. 30.05.1972 r. 17.06.1994 r.

ID	Miejscowość	Obiekt	Datowanie	Nr rejestru Zabytków oraz data wpisu
12	Starzechowice	Park	XIX w.	A.481 z dn. 03.07.1986 r. 30.12.1993 r.

5.3.2 Miejsowe plany zagospodarowania przestrzennego

Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzeniu i aktualizacji miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. W powyższych dokumentach określa się m.in. rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu, a także ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego należy uwzględnić ochronę zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, zabytków nieruchomości znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w planie. W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków. Projekty i zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Kwestie dotyczące ochrony zabytków dla gminy Fałków zostały omówione w podrozdziale **5.1.4 Miejsowe plany zagospodarowania przestrzennego Gminy Fałków**

5.3.3 Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Na mocy art. 3 pkt. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytek ruchomy jest wpisywany do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego (art. 11 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Tabela 2. Zabytki ruchome z terenu gminy Fałków wpisane do rejestru zabytków.

ID	Miejsc.	Lokalizacja	Obiekt	Datowanie	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
1	Fałków	ul. Plac Kościelny 15	Zespół wystroju i wyposażenia kościoła parafialnego p.w. św. Trójcy (19 pozycji)		220 B	08.12.1972 r.
2	Fałków		Figura przydrożna Matki Bożej Bolesnej	1792 r.	221 B	22.09.1947 r.
3	Czermno	ul. Kościelna 1	Zespół wystroju i wyposażenia kościoła parafialnego p.w. Nawiedzenia NMP (34 pozycje)		219 B	08.12.1972 r. 20.01.2016 r.

5.4 Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Na podstawie art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446 ze zm.), gminna ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzenia programu opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty, gminy.

Zgodnie z art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446 ze zm.):

1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych.

Wykaz obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków gminy Fałków prezentuje poniższa tabela. Gminna ewidencja zabytków nieruchomych gminy Fałków została opracowana w 2017 r., zawiera zabytki, w tym obiekty wpisanych do rejestru zabytków.

Tabela 3. Wykaz obiektów znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków gminy Fałków.

ID	Miejsc.	Lokalizacja	Obiekt	Stan zach.	Datowanie	Nr rejestru oraz data wpisu
1	Czermno	ul. Kościelna 1	Kościół pw. Nawiedzenia NMP i św. Mikołaja w zespole kościoła parafialnego	mur.	1878-1881 r.	A.10/1 z dn. 26.04.2007 r.
2	Czermno	ul. Kościelna 1	Kaplica przedpogrzebowa w zespole kościoła parafialnego	mur.	1882 r.	A.10/2 z dn. 26.04.2007 r.
3	Czermno	ul. Kościelna 1	Cmentarz przykościelny w zespole kościoła parafialnego	-		-
4	Czermno	ul. Cmentarna	Cmentarz parafialny		poł. XIX w.	-
5	Czermno	ul. Kościelna 42	Kapliczka	mur.	poł. XIX w.	-
6	Fałków	-	Układ urbanistyczny	-	XIV w.	-
7	Fałków	ul. Plac Kościelny 15	Kościół pw. Trójcy Świętej w zespole kościoła parafialnego	mur.	1929-39 r. częściowo zniszczony w 1939 r., odbudowany w l. 1947-54	A.911/1 z dn. 14.06.2013 r.
8	Fałków	ul. Plac Kościelny 15	Cmentarz przykościelny w zespole kościoła parafialnego	-		A.911/2 z dn. 14.06.2013 r.
9	Fałków	ul. Plac Kościelny 15	Plebania w zespole kościoła parafialnego	mur.	l. 20 XX w.	-
10	Fałków	ul. Plac Kościelny 15A	Izba Tradycji imienia Katarzyny i Euzebiusza Barańskich	drew.	pocz. XX w.	-
11	Fałków	ul. Plac Kościelny 15A	Obora obok Izby Tradycji	drew.	pocz. XX w.	-
12	Fałków	ul. Plac Kościelny 15A	Stodoła obok Izby Tradycji	drew.	pocz. XX w.	-
13	Fałków	ul. Zamkowa	Ruina dworu obronnego w zespole dworskim	mur.	1 poł. XVII w.	A.479/1 z dn. 22.09.1947 r. 05.10.1956 r. 16.09.1972 r.
14	Fałków	ul. Zamkowa 20A	Oficyna dworska w zespole dworskim	mur.	1 poł. XIX w., rozbudowa 1 poł. XX w.	A.479/2 z dn. 16.09.1972 r.
15	Fałków	ul. Zamkowa 22	Gorzelnia, ob. dwór w zespole dworskim	mur.	1 poł. XIX w.	A.479/3 z dn. 16.09.1972 r.

ID	Miejsc.	Lokalizacja	Obiekt	Stan zach.	Datowanie	Nr rejestru oraz data wpisu
16	Fałków	ul. Glinianki	Pozostałości parku w zespole dworskim	-	XIX w,	A.479/4 z dn. 02.11.1948 r. 16.09.1972 r. 15.02.1995 r.
17	Fałków	ul. Przedborska	Cmentarz parafialny	-	poł. XIX w.	-
18	Fałków	ul. Przedborska	Cmentarz z I Wojny Światowej	-	1914-1918 r.	-
19	Skórnice	ul. Folwark 7	Dawny dwór w zespole dworskim	mur.	poł. XIX w.	A.480/1z dn. 09.01.1950 r. 30.05.1972 r.
20	Skórnice	ul. Folwark	Spichlerz w zespole dworskim	mur.	poł. XIX w.	A.480/2 z dn. 30.05.1972 r.
21	Skórnice	ul. Folwark	Park w zespole dworskim	-	poł. XIX w.	A.480/3 z dn. 09.01.1950 r. 30.05.1972 r. 17.06.1994 r.
22	Starzechowice	Starzechowice 8	Park podworski	-	XIX w,	A.481 z dn. 03.07.1986 r. 30.12.1993 r.

5.5 Zabytki archeologiczne

Zabytkiem archeologicznym jest każdy ślad działalności człowieka znajdujący się w ziemi lub pod wodą, którego zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Można wyróżnić dwa typy zabytków archeologicznych: ruchome i nieruchome. Zabytki ruchome to przedmioty związane z działalnością człowieka w przeszłości, wytwory pracy ludzkiej, takie jak naczynia, narzędzia, ozdoby, broń, itp. Znacznie ważniejsze z perspektywy nauki i ochrony dziedzictwa są jednak nieruchome zabytki archeologiczne, nazywane też stanowiskami archeologicznymi. Są to obszary, w obrębie których występują źródła archeologiczne wraz z otaczającym je kontekstem, czyli bezpośrednim otoczeniem, układem warstw glebowych oraz zespołem danych, określających ich położenie. Mogą to być grodziska, cmentarzyska, pozostałości dawnych osad, nawarstwienia miast, nawarstwienia związane z funkcjonowaniem zamków, wsi historycznych, itd.

W świetle ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów, albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 ust. 4).

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach gminy Fałków. Środowisko kulturowe gminy zawiera zewidencjonowane stanowiska archeologiczne datowane od prehistorii do epoki nowożytnej. Zostały one zewidencjonowane w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP): 79-57, 79-58, 80-57, 80-58, 81-58.

Najstarsze ślady osadnictwa na terenie gminy Fałków związane z kulturami epok kamienia są bardzo nieliczne, zaledwie pięć stanowisk na obszarze całej gminy. Są to ubogie znaleziska o trudnej do ustalenia przynależności kulturowej, datowane na paleolit, mezolit lub

neolit, wskazujące na luźną penetrację tych terenów. Tylko dwa stanowiska (ślady osadnictwa) związane są z epoką brązu (Fałków, Czermino Kolonia). Ich chronologia i kultury, których są pozostałościami, z powodu małej ilości materiałów archeologicznych nie zostały ustalone. Podobnie wygląda sytuacja śladów osadniczych z okresów wczesnego żelaza. Znane są tylko dwa ślady osadnictwa (Fałków, Rudzisko) z okresu lateńskiego o nieokreślonej bliżej przynależności kulturowej. Także okres wpływów rzymskich, który na innych terenach charakteryzuje zazwyczaj duża ilość śladów osadniczych, reprezentowany jest tylko przez jedno stanowisko (Czermino). Z większą obfitością występują dopiero stanowiska średniowieczne i nowożytny. Grupują się one wokół obecnych punktów osadniczych - Fałków, Czermino, Wola Szkucka, Studzieniec, Sulborowice i wskazują na intensyfikację działalności osadniczej związanej z tymi rejonami.

Tabela 4. Zabytki archeologiczne występujące na terenie gminy Fałków.

ID	Miejscowość	Nr st. w miejsc.	Nr st. na ob.	Nr ob. AZP	Funkcja	Chronologia
1	Budy	1	1	81-58	ślad osadniczy	schyłek paleolitu, mezolit?
2	Budy	2	2	81-58	osada	okres nowożytny XVII-XVIII w.
3	Budy	3	3	81-58	osada	okres nowożytny XVII-XVIII w.
4	Czermino	2	2	80-57	osada	XII-XIII w.
5	Czermino	3	3	80-57	osada	okres nowożytny
6	Czermino	4	4	80-57	osada	okres nowożytny
7	Czermino	5	5	80-57	osada	okres nowożytny
8	Czermino	6	6	80-57	osada	okres nowożytny
9	Czermino	7	7	80-57	osada	okres nowożytny
10	Czermino	8	8	80-57	osada	okres nowożytny
11	Czermino	9	9	80-57	osada	okres nowożytny
12	Czermino	10	10	80-57	osada	okres nowożytny
13	Czermino	11	11	80-57	osada	okres nowożytny
14	Czermino	12	12	80-57	osada	okres nowożytny
15	Czermino	13	13	80-57	osada	okres nowożytny
16	Czermino	14	14	80-57	osada	okres nowożytny
17	Czermino-Kolonia	1	15	80-57	osada	okres nowożytny
18	Czermino-Kolonia	2	16	80-57	osada	okres nowożytny
19	Czermino-Kolonia	3	17	80-57	osada	okres nowożytny
20	Czermino-Kolonia	4	18	80-57	osada	okres nowożytny
21	Czermino-Kolonia	5	19	80-57	ślad osadniczy	epoka brązu
22	Fałków	2	8	79-58	ślad osadniczy	schyłkowy paleolit? mezolit?
23	Fałków	3	7	79-58	osada	okres nowożytny XVI-XVII w.

ID	Miejscowość	Nr st. w miejsc.	Nr st. na ob.	Nr ob. AZP	Funkcja	Chronologia
24	Fałków	1	1	80-58	zespół dworski	1 poł. XVII w.
25	Fałków	2	2	80-58	osada	okres nowożytny XVII/XVIII w.
26	Fałków	3	3	80-58	śląd osadniczy śląd osadniczy osada?	schyłkowy paleolit okres lateński okres nowożytny
27	Fałków	4	4	80-58	osada	okres nowożytny
28	Fałków	5	5	80-58	osada	okres nowożytny XVII-XVIII w.
29	Fałków	6	6	80-58	punkt osadniczy	okres nowożytny XVII/XVIII w.
30	Fałków	7	7	80-58	punkt osadniczy	okres nowożytny XVIII w.
31	Fałków	8	8	80-58	punkt osadniczy	okres nowożytny XVIII w.
32	Fałków	9	9	80-58	osada	okres nowożytny XVII/XVIII w.
33	Fałków	10	10	80-58	osada	okres nowożytny
34	Fałków	11	11	80-58	śląd osadniczy osada?	neolit? okres nowożytny
35	Fałków	12	12	80-58	osada	okres nowożytny
36	Fałków	13	13	80-58	osada?	okres nowożytny
37	Fałków	14	14	80-58	śląd osadniczy	epoka brązu
38	Fałków	15	15	80-58	osada	okres nowożytny
39	Fałków	16	16	80-58	osada?	okres nowożytny
40	Fałków	17	17	80-58	osada?	okres nowożytny
41	Fałków	18	18	80-58	osada?	okres nowożytny
42	Fałków	19	19	80-58	śląd osadniczy	okres nowożytny
43	Jakubowice	1	4	81-58	osada	okres nowożytny XVII-XVIII w.
44	Jakubowice	2	5	81-58	śląd osadniczy	okres nowożytny XVII-XVIII w.
45	Olszamowice	1	20	80-57	osada	okres nowożytny
46	Pląskowice - Bulianów	1	1	79-57	śląd osadniczy śląd osadniczy	pradzieje? późne średniowiecze
47	Pląskowice	2	2	79-57	osada	okres nowożytny
48	Rudzisko	1	1	79-58	śląd osadniczy śląd osadniczy	okres lateński okres nowożytny XVI-XVIII w.
49	Sęp	1	6	79-58	osada	okres nowożytny XVI-XVII w.
50	Skórnice	2	3	79-57	śląd osadniczy osada	późne średniowiecze okres nowożytny
51	Skórnice	3	4	79-57	śląd osadniczy śląd osadniczy	późne średniowiecze okres nowożytny
52	Skórnice	1	21	80-57	śląd osadniczy osada	średniowiecze? okres nowożytny
53	Skórnice	4	22	80-57	osada	okres nowożytny
54	Smyków	1	23	80-57	osada	okres nowożytny
55	Starzechowice	1	5	79-57	śląd osadniczy osada	późne średniowiecze okres nowożytny
56	Starzechowice	2	6	79-57	osada	okres nowożytny

ID	Miejscowość	Nr st. w miejsc.	Nr st. na ob.	Nr ob. AZP	Funkcja	Chronologia
57	Starzechowice	3	7	79-57	osada	okres nowożytny
58	Starzechowice	4	2	79-58	osada	okres nowożytny XVI-XVIII w.
59	Starzechowice	5	3	79-58	osada	późne średniowiecze XIV-XV w.
60	Starzechowice	6	4	79-58	śląd osadniczy	okres nowożytny XVI-XVIII w.
61	Starzechowice	7	5	79-58	śląd osadniczy	mezolit?
62	Studzieniec	1	20	80-58	osada	okres nowożytny
63	Studzieniec	2	21	80-58	osada	okres nowożytny
64	Studzieniec	3	22	80-58	osada?	okres nowożytny
65	Studzieniec	4	23	80-58	osada?	okres nowożytny
66	Studzieniec	5	24	80-58	osada?	okres nowożytny
67	Studzieniec	6	25	80-58	śląd osadniczy	okres nowożytny
68	Sulborowice Pogorzelec	1	52	78-57	osada	okres nowożytny
69	Sulborowice	2	53	78-57	osada	okres nowożytny
70	Sulborowice	3	54	78-57	osada	okres nowożytny
71	Sulborowice	4	55	78-57	osada	późne średniowiecze/okres nowożytny
72	Sulborowice - Reczków	5	8	79-57	osada	późne średniowiecze
73	Sulborowice - Papiernia	6	9	79-57	osada	okres nowożytny
74	Sułków	1	24	80-57	osada	okres nowożytny
75	Turowice	1	10	79-57	śląd osadniczy osada	późne średniowiecze okres nowożytny
76	Turowice	2	11	79-57	śląd osadniczy osada	pradzieje? okres nowożytny
77	Turowice	3	12	79-57	osada	okres nowożytny
78	Turowice - Dąbrowa	4	13	79-57	osada?	późne średniowiecze
79	Wola Szkucka	1	36	80-58	osada?	okres nowożytny
80	Wola Szkucka	2	30	80-58	osada	okres nowożytny
81	Wola Szkucka	3	31	80-58	punkt osadniczy	okres nowożytny
82	Wola Szkucka	4	32	80-58	osada?	okres nowożytny
83	Wola Szkucka	5	35	80-58	osada?	okres nowożytny
84	Wola Szkucka	6	34	80-58	osada?	okres nowożytny
85	Wola Szkucka	7	33	80-58	osada?	okres nowożytny
86	Wola Szkucka	8	29	80-58	osada	okres nowożytny
87	Wola Szkucka	9	27	80-58	osada	okres nowożytny
88	Wola Szkucka	10	26	80-58	punkt osadniczy	okres nowożytny
89	Wola Szkucka	11	28	80-58	śląd osadniczy	okres nowożytny
90	Zbójno	1	9	79-58	śląd osadniczy	okres nowożytny XVI-XVII w.
91	Zbójno	2	10	79-58	osada	okres nowożytny XVI-XVII w.

5.6 Dziedzictwo niematerialne

W rozumieniu Konwencji UNESCO, której tekst został przyjęty na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Dziedzictwo niematerialne to rodzaj dziedzictwa, który jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne w rozumieniu wspomnianej wyżej Konwencji obejmuje:

- ✓ tradycje i przekazy ustne, w tym język jako narzędzie przekazu,
- ✓ spektakle i widowiska,
- ✓ zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- ✓ wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki,
- ✓ umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

W XXI wieku, w dobie cyfryzacji i postępującej globalizacji, przy powszechnym dostępie do mediów w niektórych regionach dochodzi do zjawiska „zatarcia” cech indywidualnych danego regionu. Społeczność przejmuje zwyczaje „obce” zwykle bardziej popularne. Należy pamiętać, że technologia która może przyczyniać się do uogólnienia regionalnej przestrzeni kulturowej znakomicie sprawdza się jako narzędzie ją promujące i utrwalające.

Kultura regionu oparta jest głównie na zachowaniu wiejskich i historycznych tradycji. Obiektami kulturotwórczymi są m. in. Gminna Biblioteka Publiczna powstała w 1957 roku. Spełnia wiodącą rolę w dziedzinie popularyzacji czytelnictwa książek i czasopism na terenie Gminy Fałków. Posiada filię biblioteczną w Czermnie. Na terenie Fałkowa znajduje się Izba Tradycji/Muzeum etnograficzno-historyczne (dawna organistówka), która powstała w 2002 roku dzięki Euzebiuszowi Barańskiemu. We wnętrzu budynku mieszkalnego zostały ukazane informacje dotyczące historii Fałkowa, a także przedmioty codziennego użytku, które przed kilkudziesięciu laty stanowiły podstawę podczas wykonywania zajęć w gospodni domowej, a także wyposażenie izb mieszkalnych. W budynkach gospodarskich wyeksponowano narzędzia i przedmioty służące pracy w gospodarstwie oraz narzędzia warsztatów rzemieślniczych. W muzeum znajdują się też dawne dokumenty dotyczące m. in. I oraz II wojny światowej, okresu międzywojennego jak i lat powojennych do czasów obecnych.

Przy Gminnej Bibliotece Publicznej w Fałkowie działa Zespół ludowy „Fałkowianka”, który jest wizytówką Fałkowa na wszelkich imprezach i spotkaniach kulturalnych.

Na terenie gminy działają liczne koła gospodyń wiejskich, Ochotnicze Straże Pożarne, różnego rodzaju stowarzyszenia. Wydarzenia kulturalne związane są bezpośrednio z kalendarzem świąt kościelnych i rolniczych. Silnie rozwinęła się też dziedzina folklorystyczna.

5.7 Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Na obszarze Gminy Fałków znajdują się obiekty zabytkowe o różnej randze. Zabytkami o najwyższym znaczeniu dla gminy będą przede wszystkim obiekty wpisane do rejestru zabytków, ale także zabytki nie objęte ochroną prawną lecz uwzględnione w Gminnej Ewidencji Zabytków. Ze względu na przedstawianą wartość historyczną i turystyczną być może w przyszłości zostaną ujęte w rejestrze. Obiektami o najwyższym znaczeniu dla gminy są:

1. Czerрно

Kościół p.w. Nawiedzenia NMP i św. Mikołaja

Fot. 1. Czerarno. Kościół p.w. Nawiedzenia NMP i św. Mikołaja, widok od strony zach. (fot. J. Nawrot-Bukowiec).

Fot. 2. Czerarno. Kościół p.w. Nawiedzenia NMP i św. Mikołaja, widok od strony półn. (fot. J. Nawrot-Bukowiec).

Słownik Geograficzny, wydany w latach 80-tych XIX w, przy haśle „Czerarno” informował: *„Wieś; powiat konecki, gmina i parafia, posiada kościół parafialny i urząd gminny. W 1827 r. było tu 38 domów, 322 mieszkańców, obecnie jest 98 dm., 514 mieszk., ...Włościanie zajmują się rolnictwem i zarobkami przy wyrębie drzewa, a po części w fabrykach żelaznych; zamożność mierna, pijaństwo, ciemnota i zabobony wśród ludu. Szkoły elementarnej w całej gminie nie ma. Od Radomia wiorst 91, od Końskich 21, od rzeki Pilicy 10...”,* O Czerarnie wspomina Łaski, pisząc o tutejszym, fundowanym i uposażonym z części funduszów Fałkowa kościele parafialnym pod wezwaniem Nawiedzenia NMP i św. Mikołaja.

Pierwotny, drewniany kościół powstał przed rokiem 1511 (tak datuje go Katalog Zabytków). Budowę nowej, obecnej, świątyni rozpoczęto w roku 1878. Kościół jest murowany, orientowany, na planie krzyża łacińskiego, składa się z nawy, prezbiterium (o tej samej szerokości co nawa), zakrystii od południa i kaplicy św. Stanisława od północy. Od zachodu, nad kruchtą znajduje się wieża – dzwonnica. We wnętrzu ołtarz z obrazem B. Łaszczyńskiego, wyobrażającym NM Pannę, a po jego bokach św. Piotr i św. Paweł.

2. Fałków

Kościół p.w. Trójcy Świętej

Prawdopodobnie już w XI w. istniał kościół drewniany, fundacji Falkowskich h. Doliwa (wg akt kościelnych zbudowany wcześniej od kościoła w Lipiu istniejącego już w 1129 r.). Konsekrowany w 1325 r. W 1421 r. zbudowano kościół murowany p.w. Trójcy Świętej i Świętych Apostołów Mateusza i Macieja, z fundacji Piotra i jego syna Jana Giżyckich, ówczesnych właścicieli Fałkowa. Konsekrowany dopiero w 1603 r. przez sufragana gnieźnieńskiego ks. Gniazdowskiego.

Fot. 3. Falków. Kościół p.w. Trójcy Świętej, widok od zachodu (fot. J. Nawrot-Bukowiec).

Fot. 4. Falków. Kościół p.w. Trójcy Świętej, widok od wschodu (fot. J. Nawrot-Bukowiec).

W 1774 r. kościół został zniszczony przez pożar. Około 1896 r. ks. Antoni Krawczyński dobudował do kościoła dwie przesklepione nawy boczne, z trzema parami okien i wejściami od frontu. W 1897 r. ponownie konsekrowano kościół. Jednocześnie w 2 poł. XIX w. wykonano prace w otoczeniu kościoła.

W czasie działań wojennych, w 1914 r. kościół wraz z drewnianą plebanią i zabudowaniami gospodarczymi został doszczętnie zniszczony. Ks. Władysław Chrzanowski, przy pomocy zarządcy majątku dworskiego Antoniwo Węglińskiego do końca 1916 r. wybudował na placu przykościelnym drewnianą kaplicę, czynną do czasu budowy nowego kościoła. W 1920 r. rozebrano resztki zniszczonych murów świątyni. W latach 1923-24 wybudowano drewnianą plebanię (zniszczona w 1939 r.), a w 1929 r. organistówkę (ob. Muzeum Etnograficzne).

Obecny kościół wzniesiono w latach 1929-39 staraniem ks. Jana Dąbrowskiego i ks. Wacława Wypyskiego, w miejscu poprzedniej świątyni. W czasie bombardowania 5 IX 1939 r. zniszczono całkowicie plebanię oraz dach i sklepienie nieukończonego kościoła. W 1947 r. pokryto dach i sygnaturkę nową blachą. W 1953 r. wystawiono stały ołtarz główny. W latach 1947-54 wybudowano obecną plebanię. W 1954 r. świątynia została konsekrowana przez biskupa sandomierskiego ks. Jana Kanta Lorsa.

Kościół murowany z różnokolorowego piaskowca oraz cegły. Posiada rzut centralno - podłużny, o nawie na planie elipsy, z obejściem wokół i dwiema, ukośnie dostawionymi, płytkimi kaplicami we wschodniej części korpusu. Od wschodu prezbiterium zamknięte półkolistą absydą. Od zachodu półkolistą kruchta oraz para trójbocznych wież po bokach, o wklęsłych ścianach zewnętrznych i ściętych narożach.

3. Fałków Zespół dworski

- **Ruiny dworu obronnego/zamku**

W centrum założenia znajdują się ruiny dworu obronnego na wzniesieniu otoczonym fosą. Zamek murowany z kamienia łamanego i cegły, częściowo podpiwniczony. Zachowały się fragmenty murów, niektóre otwory, część piwnic ze sklepieniami kolebkowymi, z lunetami. Był to obiekt jednokondygnacyjny, na wysokich piwnicach. Od strony płd. - zach. mury budynku z długą elewacją trójosiową, z otworem wejściowym na osi, poprzedzonym schodami. Od płn. - wsch. pozostałości budowli o dwóch kondygnacjach. Wejście prowadzi do sieni pierwotnie sklepionej. Po obu stronach sieni, dwa prostokątne pomieszczenia zapewne późniejsze. Zachodnie pomieszczenie doświetlone dwoma otworami. Pod nim dostępna z przedsionka mniejsza piwnica sklepiona kolebkowo z dwoma lunetami. Opisywana część - frontowa, dostępna była niegdyś przez most na fosie. Ślady murów zarysowują prostokątne zamknięcie założenia od płd. - wsch. oraz prostokątny aneks od wsch.

Pierwszy raz wzmiankowano istnienie zamku w 1418 r. w dokumencie opisującym podział majątku. Obiekt mógł istnieć wcześniej, biskup krakowski Piotr z Fałkowa (1347-1348) miał pochodzić "de castro Falkow". Zamek został zniszczony prawdopodobnie przez Szwedów w czasie najazdu na ziemie polskie w XVII w. Po 1945 r. przeszedł na własność państwa, znalazł się na terenie użytkowanym przez Państwowy Ośrodek Maszynowy (POM). Obecnie należy do gminy Fałków. W 2012 r. gmina przy współfinansowaniu z funduszy Unii Europejskiej dokonała rewitalizacji zabytkowego parku otaczającego ruiny zamku.

Fot. 5. Fałków. Ruiny dworu obronnego. (fot. J. Nawrot-Bukowiec).

- **Dwór**

Obiekt usytuowany na wschód od ruin zamku, w obniżeniu terenu. Zbudowany na rzucie wydłużonego prostokąta z dwoma kwadratowymi aneksami przy krótszych elewacjach, od strony płd., z kamienia łamanego, fundamentowany z piwnicami sklepieniami kolebkowymi. Wzniesiony został w I poł. XIX w., pierwotnie pełnił nieznane funkcje gospodarcze (gorzelnia, browar). Wskazywać może na to układ wnętrza, sień i cztery obszerne pomieszczenia, oraz bardzo wysokie, użytkowe piwnice-sutereny. Już w XX w. ówczesni właściciele adaptowali obiekt do funkcji mieszkalnych. Po 1945 r. nadal pełnił funkcję mieszkalną, następnie mieścił ośrodek zdrowia. Do lat 50-tych XX w. dach budynku był dwuspadowy, kryty gontem, przekształcono go podczas późniejszych remontów. Obecnie obiekt jest gruntownie przebudowany i odrestaurowany.

Fot. 6. Fałków. Dwór (gorzelnia) w zespole dworskim, widok od strony płd. (fot. J. Nawrot-Bukowiec).

- **Oficyna dworska**

Obiekt usytuowany na płn. - zach. od ruin starego zamku, zwrócony fasadą ku wschodowi. Budynek murowany z cegły ceramicznej i kamienia wapiennego na zaprawie wapiennej, parterowy, bez podpiwniczenia, kryty wysokim dachem czterospadowym. Na rzucie prostokąta, od frontu dwa małe, prostokątne murowane ganki, z otworami wejściowymi. Wzniesiony został w I poł. XIX w., podobnie jak dwór. W czasie wojny, w budynku miało siedzibę gestapo. Po wojnie w oficynie zamieszkiwali pracownicy POM-u (Państwowy Ośrodek Maszynowy), później funkcjonowało tu przedszkole. W latach 50-tych obiekt wyremontowano i przekształcono. W 1991 r. oficyna przeszła w ręce prywatne i przeznaczona na piekarnie i budynek mieszkalny (obecnie pełni taką samą funkcję).

Fot. 7. Fałków. Dawna oficyna w zespole dworskim, widok od strony wsch. (fot. J. Nawrot-Bukowiec).

4. Fałków Cmentarz wojenny

Fot. 8. Fałków. Cmentarz z I Wojny Światowej, widok od strony płd. (fot. J. Nawrot-Bukowiec).

Cmentarz pochodzi z I wojny św. Usytuowany za zachodnim murem cmentarza parafialnego, znajdującego się przy drodze w kierunku miejscowości Przedbórz, około 300 metrów od centrum miejscowości Fałków. Zbudowany na zasadzie tarasów, groby umieszczone na różnej wysokości. Na cmentarzu pochowani są żołnierze różnych narodowości i wyznania - prawosławni, ewangelicko-

augsbu-rskiego oraz katolicy. Występują zarówno pojedyncze mogiły jak i bezimienne groby zbiorowe. Cmentarz zajmuje obszar ok. 250 m. kw.

5. Skórnice Dwór

Zespół dworski znajduje się po stronie wsch. zabudowy wsi, pomiędzy ulicą wiejską a drogą z Końskich do Przedborza. W jego skład wchodzi: budynek dworu, park oraz spichlerz w obrębie zabudowy folwarcznej na wsch. granicy parku.

Parterowy dwór, wzniesiony na sztucznej wyspie, nakryty niskimi dachami dwuspadowymi, wzniesiono na rzucie prostokąta wzbogaconego ryzalitami po bokach fasady głównej i elewacji tylnej. Piętrowy jest jedynie duży ryzalit od strony pd.-wsch., przy którym stoi okrągła wieżyczka z otworami strzelniczymi, zwieńczona latarnią. Wejście główne ukryte jest za wgłębnym portykiem kolumnowym, rozpiętym między skrajnymi ryzalitami. Elewacje zwieńczone są profilowanym belkowaniem oraz pilastrami. Zamknięte półkolistkie okna i nisze obramione są opaskami. Szczyty ryzalitów wieńczą trójkątne frontony. Park, który otacza dwór ma charakter romantycznego założenia, w którym główną rolę odgrywa system wodny, złożony z kanałów, fos i stawów oraz kamiennych mostków.

Fot. 9. Skórnice. Dawny dwór w zespole dworskim, widok od strony płd. - zach. i płd. - wsch. (fot. J. Nawrot-Bukowiec).

Fot. 10. Skórnice. Spichlerz w zespole dworskim, widok od strony płn. oraz park (fot. J. Nawrot-Bukowiec).

Dwór został wzniesiony przez rodzinę Jakubowskich, ok. 1850 r. W tym samym czasie powstał również spichlerz, należący zapewne do istniejącego wówczas folwarku. W okresie międzywojennym XX w. zespół dworski był własnością Kotarskich. W okresie okupacji hitlerowskiej ukrywał się tutaj od 1940 do 1942 r. Leszek Kołakowski, po wysiedleniu z Łodzi. Po drugiej wojnie światowej majątek znacjonalizowano, a w dworze mieściły się różne instytucje, m.in. w latach 80. - posterunek milicji. Obecnie dwór, spichlerz i park są własnością prywatną. W latach 2002-2012 wykonano przy dworze prace remontowe i restauracyjne elewacji i wnętrza, mające przystosować obiekt do celów agroturystycznych. Oprócz tego odtworzono historyczny system wodny fos i kanałów, wzmocniono kamienne mostki, oczyszczono staw parkowy, prowadzono też pielęgnację drzewostanu.

6. Starzechowice

Założenie podworskie

Według „Słownika geograficznego Królestwa Polskiego” w 1508 r. wieś Starzechowice należała do Starzechowskich. Ród o takim samym nazwisku prowadził wtedy kuźnicę na terenie obecnych Starachowic. Od I poł. XIX w. wieś wchodziła w skład rozległych dóbr fałkowskich, których właścicielami do II wojny światowej byli Jakubowscy. Oprócz wsi i folwarku znajdowała się tu również kuźnica żelaza.

Jakubowscy posiadali dwór na niewielkim wzgórzu przy wjeździe do Starzechowic od strony Fałkowa. Po wojnie dwór został przebudowany na potrzeby szkoły podstawowej, a w ostatnich latach w jego miejscu wzniesiony został duży dwukondygnacyjny budynek z mansardowym dachem, ryzalitem od frontu i kolumnowym portykiem. Stanowi siedzibę

Domu Opieki „Zielone Wzgórze”. W znacznie mniej zmienionym stanie zachował się budynek gospodarczy, w którym mieści się siedziba zarządu placówki. Przed nim przetrwała obszerna dworska piwnica, wzniesiona z kamienia. Długie schodki prowadzą do sklepionego kolebkowo dużego pomieszczenia, które służyło m.in. jako dojrzewalnia wina. Podworski teren jest ogrodzony i obejmuje także założony w XIX w. kilkuhektarowy park.

Fot. 11. Starzechowice. Pozostałości parku w zespole dworskim, (fot. J. Nawrot-Bukowiec).

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.

Analiza SWOT jest metodą pozyskiwania oraz porządkowania danych służących lepszemu poznaniu badanej jednostki. Jej wyniki są wykorzystywane do określania celów i zadań dla danej miejscowości. Nazwa SWOT pochodzi od pierwszych liter angielskich słów wyznaczających badane zagadnienie i oznaczających:

- Strengths (mocne strony),
- Weaknesses (słabe strony),
- Opportunities (szanse),
- Threats (zagrożenia).

Czynniki analizowane w analizie SWOT dzielimy na: wewnętrzne - pozytywne i negatywne oraz zewnętrzne - pozytywne i negatywne.

Do czynników wewnętrznych pozytywnych (silne strony) zaliczymy te zasoby lub zjawiska, które służą rozwojowi miejscowości i na które wpływ ma bezpośrednio gmina poprzez swoje instytucje gminne, władze samorządowe, jak i mieszkańców. Do czynników wewnętrznych negatywnych (słabe strony) zaliczymy braki lub zjawiska, które w różnym stopniu utrudniają i ograniczają możliwość rozwoju miejscowości. Na ich występowanie również bezpośredni wpływ ma gmina.

Czynniki zewnętrzne pozytywne (szanse) to zjawiska i tendencje występujące w otoczeniu, które odpowiednio wykorzystane staną się impulsem do rozwoju oraz osłabiają zagrożenia. Czynniki zewnętrzne negatywne (zagrożenia) – to wszystkie czynniki zewnętrzne, które postrzegamy jako bariery rozwoju jednostki, utrudnienia, dodatkowe koszty działania. O ile możliwość kreowania mocnych stron i niwelowania jest w zasięgu naszych możliwości – możemy podejmować określone decyzje, o tyle zarówno na szanse jak i zagrożenia nie mamy wpływu występują one w otoczeniu i na ich występowanie mają wpływ inne podmioty. Możemy je jednak wykorzystywać i dostosowywać się.

Dla potrzeb lepszej diagnozy stanu istniejącego w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz w celu sformułowania priorytetów działań władz samorządowych opracowano analizę SWOT dla Gminy Fałków.

Tabela 5. Analiza SWOT.

Mocne Strony	Słabe strony
• potencjał kulturowy i turystyczny - zabytki wpisane do rejestru zabytków nieruchomych Województwa Świętokrzyskiego, • występowanie na terenie Gminy zabytków świeckich i sakralnych, • utrzymanie w dobrym stanie technicznym większości zabytków znajdujących się na terenie gminy (wyjątek stanowi dawny dwór w Skórnicach wraz z założeniem), • zachowane obiekty sakralne i nekropolie o wysokiej wartości kulturowej, w tym cmentarz z I wojny światowej w Fałkowie, • istnienie Izby Tradycji w Fałkowie, poświęconej historii gminy.	• trudności finansowe właścicieli obiektów zabytkowych, • niewielkie zrozumienie społeczne dla problematyki ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego, • nieduża ilość zabytków występujących na terenie gminy, zaledwie 19 obiektów zabytkowych, • zły stan techniczny obiektów zespołu dworskiego w Skórnicach, dawnego dworu jak również spichlerza, wymagają one bieżących remontów (odpadające zewnętrzne tynki), • niezbyt duże środki w budżecie Gminy na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego, • niewielka popularyzacja wiedzy z zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego,

	• brak środków na prowadzenie dokładnych badań archeologicznych, architektonicznych i historycznych, • słabo rozwinięta infrastruktura turystyczna i około-turystyczna, • słaby rozwój agroturystyki.
Szanse	Zagrożenia
• restauracja obiektów zabytkowych (zespół dworski w Skórnicach), • zwiększanie udziału funduszy prywatnych w pracach związanych z ochroną zabytków (współpraca z obecnymi właścicielami nieruchomości), • udostępnianie obiektów atrakcyjnych turystycznie, • promowanie krajobrazu kulturowego Gminy, • rozwój szlaków turystycznych, • promocja produktów regionalnych i utrzymanie ich wysokiej jakości, • tworzenie nowych projektów i produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby, • poprawa dostępności do zabytków przez wprowadzenie nowoczesnych, bazujących na technologiach internetowych systemów informacji turystycznej, • uwzględnienie ochrony dziedzictwa kulturowego w planowaniu przestrzennym, • archeologiczne badania na terenach realizowanych lub przewidzianych do inwestycji, • wprowadzenie nowoczesnych metod badawczych.	• brak jasnych i przejrzystych przepisów regulujących działania przy obiektach nie wpisanych do rejestru zabytków, • samowola budowlana - wprowadzanie elementów obcych, nowej zabudowy (nieprzemyślanej, niezgodnej z historyczną kolorystyką agresywnych nośników reklamowych, architektury niezgodnej z lokalnymi tradycjami, • rosnące koszty renowacji i konserwacji obiektów zabytkowych, • wysokie koszty zachowania odrestaurowanych zabytków, konieczność poniesienia dużych nakładów na rewitalizację obiektów zabytkowych, • niedostatek środków publicznych na rewitalizację, • brak potencjalnych inwestorów • skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stosunkowo niewielkim wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej, zwłaszcza przez osoby prywatne; • zagrożenie dla dziedzictwa archeologicznego przez eksploatację surowców mineralnych oraz działalność rolniczą.

7. Założenia programowe

Celem gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Fałków jest poprawa stanu zachowania obiektów zabytkowych oraz ich ochrona i rewaloryzacja realizowana zarówno przez Gminę jak i przez prywatnych właścicieli obiektów w celu zachowania ładu przestrzennego oraz rozwoju turystyki i szeroko rozumianej gospodarki, co w konsekwencji zaowocuje utrwaleniem poczucia tożsamości społeczności lokalnej.

Poniżej zamieszczono zestawienie priorytetów, kierunków działań i zadań gminnego programu opieki nad zabytkami Gminy Fałków.

- Priorytet I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno - gospodarczego Gminy,
- Priorytet II: Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego,
- Priorytet III: Edukacja i szerzenie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym,
- Priorytet IV: Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego.

Priorytet I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno - gospodarczego Gminy	
Kierunki działań:	Zadania:
I.1 Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	• Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy, tyczy się to głównie • Opracowanie długofalowego, uwzględniającego kompleksowość działań planu remontów obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach gminy, • Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy, • Zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom, znakowanie i ewidencjonowanie zabytków ruchomych itp.), • Kontrola stanu utrzymania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach gminnych, • Aktywne zachęcanie sektora prywatnego do zagospodarowania obiektów zabytkowych (bieżącego remontu wymaga dawny dwór oraz spichlerz w Skórnicach, będących w rękach prywatnych).
I.2 Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne	• Prowadzenie przez Urząd Gminy bieżących działań mających na celu utrzymanie substancji zabytkowej obiektów wpisanych do rejestru zabytków, będących własnością gminy Fałków, • Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy, • Odpowiednie utrzymanie otoczenia zabytków, • Wypracowanie metod pozwalających na kontrolę nad umieszczaniem na obiektach zabytkowych nie wpisanych do rejestru tablic szyldów i reklam i dostosowanie ich do kompozycji architektonicznej i charakteru budynku.
I.3 Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego.	• Włączanie problemów ochrony zabytków do zadań strategicznych, wynikających z koncepcji i planów rozwoju gminy, • Aktualizacja miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, szczególnie obszarów o dużym nasyceniu obiektami zabytkowymi, • Konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną w planach zagospodarowania przestrzennego (przede wszystkim w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji), • Uaktualnienie stref ochrony stanowisk archeologicznych na załącznikach

	graficznych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, • Ochrona panoram oraz przedpoli widokowych poszczególnych obiektów, zespołów bądź układów.
--	--

Priorytet II: Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego	
Kierunki działań:	Zadania:
II.1 Promocja i popularyzacja zabytków nieruchomych.	• Publikowanie materiałów reklamowych i turystycznych opisujących istniejące zabytki na terenie gminy, • Opracowanie informatora o zabytkach i obiektach posiadających wartość historyczną, • Popularyzacja dobrych realizacji konserwatorskich i budowlanych przy zabytkach, • Popularyzacja dobrych praktyk projektowych przy zabytkach.
II. 2 Promocja i popularyzacja spuścizny historycznej i krajobrazu kulturowego.	• Wprowadzenie do kalendarza imprez kulturalnych przedsięwzięć, związanych z promowaniem walorów historycznych gminy, • Wspieranie organizacji i stowarzyszeń w opracowaniu i publikowaniu materiałów dotyczących historii i zabytków gminy, • Utworzenie systemu informacji i promocji (bazy danych) środowiska kulturowego, • Dopracowanie szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, samochodowych) wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego.
II.3 Ułatwienie dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy.	• Aktualizacja i rozszerzenie informacji o obiektach zabytkowych na stronie internetowej Urzędu Gminy, • Publikacja artykułów o tematyce historii regionu na internetowej stronie gminy po uprzednim uzyskaniu zgody od autorów.

Priorytet III: Edukacja i szerzenie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym	
Kierunki działań:	Zadania:
III.1 Szerzenie wiedzy - działania informacyjne.	• Udostępnianie zainteresowanym posiadanych informacji i dokumentacji historycznej bądź danych bibliograficznych, • Wypracowanie możliwości, publikacji krótkich artykułów o tematyce dziedzictwa kulturowego regionu na łamach popularnej regionalnej prasy codziennej.
III.2 Szerzenie wiedzy- działania promocyjne.	• Współpraca przy organizacji obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa, • Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów (np. z historii regionu) i wystaw (w szczególności fotograficznych i malarskich), • Opracowanie cyklu szkoleń wraz z materiałem poglądowym skierowanego do mieszkańców i właścicieli obiektów zabytkowych, mających na celu promowanie standardów w zakresie rewaloryzacji i remontowania obiektów zabytkowych oraz możliwości pozyskiwania funduszy na ten cel, • Ustanowienie i przyznawanie nagrody za osiągnięcia w dziedzinie rozpowszechniania i ochrony kultury materialnej gminy (w tym projektów maturalnych i prac magisterskich i dyplomowych).
III. Edukacja w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.	• Informowanie młodzieży szkolnej o zasobach krajobrazu kulturowego gminy oraz upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego, • Współpraca przy organizacji wycieczek po najciekawszych i najważniejszych miejscowościach w Gminie,

	Współpraca przy organizacji szkoleń związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.
--	---

Priorytet IV: Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego	
Kierunki działania:	Zadania:
IV.1 Monitoring zasobów, systematyczna aktualizacja i uzupełnianie gminnej ewidencji zabytków.	- Rozpoznawanie i wprowadzenie do ewidencji zmian powstałych w wyniku rozbiórek, - Wystąpienie do wojewódzkiego konserwatora zabytków z wnioskiem o wpisanie do rejestru zabytków cennych obiektów wyłonionych w oparciu o debatę władz gminy z WUOZ, - Wykreślenie obiektów nieistniejących i dodanie zabytków wpisanych do gminnej ewidencji.
IV.2 Gromadzenie informacji i materiałów o przeszłości gminy.	- Stworzenie ogólnodostępnego kanału zbierania informacji o zabytkach znajdujących się w rękach prywatnych, - Gromadzenie materiałów archiwalnych (tj.: starych zdjęć, map itp.) ilustrujących dawny obraz przestrzeni gminy.
IV.3 Rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych.	- Finansowanie wykonania kart ewidencyjnych zabytków nieruchomych dla obiektów zagrożonych, - Prowadzenie, wspieranie i w miarę możliwości finansowanie działań dokumentujących dziedzictwo kulturowe gminy (m.in.: badania archeologiczne, historyczne i archiwalne).

8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

Podmiotem powołującym Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest samorząd gminny. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań podjętych przez struktury gminy oraz (pośrednio) poprzez współpracę z podmiotami władającymi obiektami zabytkowymi. W kwestiach edukacyjnych i promocyjnych kluczową rolę będą odgrywać także mieszkańcy bezpośrednio nie związani z zabytkami i dziedzictwem kulturowym.

W odniesieniu do lokalnej społeczności pielęgnowanie tradycji zawartej w zabytkach ma ścisły związek z kształtowaniem poczucia własnej wartości. W odniesieniu do podmiotów gospodarczych dobra kultury jakimi są zabytki mają potencjalnie dużą wartość marketingową.

Zakłada się, że w realizacji powyżej zredagowanego gminnego programu opieki nad zabytkami wykorzystane zostaną instrumenty prawne, finansowe i społeczne.

- Instrumenty finansowe:
 - ✓ Dotacje,
 - ✓ Subwencje,
 - ✓ Dofinansowania,
 - ✓ Nagrody,
 - ✓ Zachęty finansowe dla właścicieli obiektów zabytkowych,
 - ✓ Korzystanie z funduszy Unii Europejskiej.
- Instrumenty prawne:
 - ✓ Programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
 - ✓ Dokumenty wydawane przez Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,
 - ✓ Uchwały właściwych terytorialnie samorządów odnoszące się do zagadnień regulujących kształtowanie przestrzeni,
 - ✓ Uchwalenie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego zawierających ustalenia dotyczące ochrony obiektów zabytkowych,
 - ✓ Wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków najcenniejszych obiektów.
- Instrumenty społeczne:
 - ✓ Edukacja kulturowa,
 - ✓ Informacja,
 - ✓ Współpraca,
 - ✓ Współdziałanie z organizacjami społecznymi,
 - ✓ Działania służące tworzeniu miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.
- Koordinacja:
 - ✓ Strategie rozwoju miasta,
 - ✓ Plany rozwoju lokalnego,
 - ✓ Programy prac konserwatorskich,
 - ✓ Programy ochrony środowiska,
 - ✓ Studia i analizy, koncepcje zrównoważonego rozwoju,
 - ✓ Plany rewitalizacji,
 - ✓ Współpraca z ośrodkami naukowymi.
- Instrumenty kontrolne:
 - ✓ Aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków,
 - ✓ Monitorowanie stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Gminna ewidencja zabytków Gminy Fałków przygotowana została na podstawie art. 22 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o Ochronie Zabytków i Opiece nad Zabytkami. Obiekty kwalifikowane są do włączenia do tworzonej ewidencji na podstawie wartości estetycznych i stanu zachowania elementów zabytkowych. Wykonana została dokumentacja fotograficzna wszystkich wartościowych pod względem wartości historycznej obiektów.

Gminny program opieki nad zabytkami Gminy Fałków, po zaopiniowaniu przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostanie przedstawiony Radzie Gminy w celu przyjęcia go uchwałą. Program został opracowany na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych dokumentów planistycznych i aktów prawa miejscowego. Co dwa lata Wójt będzie sporządzał sprawozdania z realizacji zadań Programu i przedstawiał je Radzie Gminy.

Głównym odbiorcą programu jest społeczność lokalna, która bezpośrednio powinna odczuć efekty jego wdrażania. Dotyczy to nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców. Program powinien służyć podejmowaniu planowych działań dotyczących: inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Obowiązującym wyznacznikiem sposobu finansowania opieki nad zabytkami są zasady zawarte w Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Nakładają one obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku na osobę fizyczną, lub inną jednostkę organizacyjną w tym także na jednostki z sektora finansów publicznych, posiadające tytuł prawny do zabytku.

Zadania związane z opieką nad zabytkami mogą być finansowane m. in. z następujących źródeł:

- Źródła krajowe:
 - ✓ dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
 - ✓ dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
 - ✓ dotacje wojewódzkie, powiatowe, gminne;
 - ✓ dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji - fundusz kościelny;
 - ✓ Fundusz Termomodernizacji i Remontów;
 - ✓ Rządowy Program Ograniczania Przestępczości i Aspołecznych Zachowań, program pn. „Razem bezpieczniej”;
- Źródła zagraniczne:
 - ✓ źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych;
 - ✓ źródła pozaunijne - Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG.

10.1. Źródła krajowe

Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 roku „W sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków” (Dz. U. z 2014 r. poz. 399 ze zm.) reguluje sprawy związane z dofinansowaniem prac przy obiektach zabytkowych. Dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac. W przypadku refundacji kosztów prac wniosek powinien być złożony w roku następującym po roku, w trakcie którego zakończono wszystkie prace konserwatorskie i roboty budowlane podlegające dofinansowaniu.

Wykaz działań, które mogą być finansowane określa art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- ✓ sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- ✓ przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- ✓ wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- ✓ opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- ✓ wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- ✓ sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- ✓ zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- ✓ stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- ✓ odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;

- ✓ odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- ✓ odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- ✓ modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- ✓ wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- ✓ uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- ✓ działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- ✓ zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac robót przy zabytku wpisanym do rejestru;
- ✓ zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- ✓ zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- ✓ wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- ✓ stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków bądź organ stanowiący miasta, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

• **Dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków**

Udzielane są w celu poprawy stanu zachowania zabytków poprzez ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, konserwację i rewaloryzację zabytków, udostępnianie zabytków na cele publiczne. Kwalifikują się prace prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, realizowane bez udziału środków europejskich. Planowane w roku udzielenia dotacji lub prowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (refundacja). Uprawnionymi wnioskodawcami są jednostki posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego.

Zasady udzielania dotacji:

- ✓ dofinansowanie może obejmować jedynie nakłady konieczne na prace określone w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- ✓ dofinansowanie może być udzielone do wysokości 50 % nakładów koniecznych. W wyjątkowych wypadkach (wyjątkowa wartość historyczna, artystyczna lub naukowa obiektu, wymagane przeprowadzenie złożonych technologicznie robót, stan zachowania zabytku wymaga natychmiastowej interwencji) dofinansowanie może stanowić 100 % wartości robót.

Środki Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Zasady udzielania dotacji określa Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru

zabytków. Wniosek należy złożyć do 28 lutego każdego roku, w którym ma być udzielona dotacja na dofinansowanie prac, które zostaną przeprowadzone lub do 30 czerwca, w którym dotacja ma być udzielona na dofinansowanie prac przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku. Została ponadto opracowana Instrukcja w sprawie przyjmowania i rozpatrywania wniosków oraz udzielania i rozliczania dotacji celowej udzielanej przez ŚWKZ na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków województwa świętokrzyskiego.

- **Dotacje wojewódzkie i powiatowe**

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa (Powiatu) w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane.

Środki Województwa Świętokrzyskiego. Samorząd Województwa Świętokrzyskiego udziela dotacji celowych na prace konserwatorskie i budowlane w drodze konkursu. Zasady i tryb udzielania dotacji określa uchwała nr VII/121/11 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 27 kwietnia 2011 r. w sprawie zasad udzielania dotacji z budżetu samorządu województwa na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, położonym na obszarze Województwa Świętokrzyskiego.

Środki Powiatu Kieleckiego. Zasady udzielania dotacji określa uchwała Nr IV/13/2015 Rady Powiatu w Kielcach z dnia 16 lutego 2015 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Z budżetu powiatu kieleckiego mogą być udzielane dotacje celowe na dofinansowanie prac lub robót budowlanych przy zabytku ruchomym i nieruchomym, jeżeli zabytek ten spełnia następujące kryteria:

- ✓ znajduje się stale na obszarze Powiatu Kieleckiego,
- ✓ posiada istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe,
- ✓ jest wpisany do rejestru zabytków.

Wnioski o dotację należy składać do Zarządu Powiatu Kieleckiego (ul. Wrzosowa 44, 25-211 Kielce) w terminie do 31 sierpnia danego roku budżetowego.

- **Dotacje gminne**

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. 2016 poz. 446 ze zm.) finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach jest również obowiązkiem jednostki samorządu terytorialnego szczebla gminnego. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym.

- **Dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji - fundusz kościelny**

Środki Funduszu Kościelnego można przeznaczyć na remonty i konserwacje obiektów sakralnych o wartości zabytkowej (art. 9 ust. 1 ustawy z dnia 20 marca 1950 i § 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia celów Funduszu Kościelnego, Dz. U. nr 61 poz. 354). Dotacja mogą być objęte podstawowe prace zabezpieczając obiekt: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie, odgrzybianie, izolacja, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej.

- **Fundusz Termomodernizacji i Remontów**

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni

właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię ciepłą. Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły:

- ✓ wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych,
- ✓ wsparcie przedsięwzięć remontowych.

Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

- **Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa**

Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa została powołana przez Sejm RP ustawą z 2 lipca 1947 r. Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa jest jedynym w Polsce organem państwowym inicjującym i koordynującym działalność związaną z upamiętnianiem historycznych wydarzeń i miejsc oraz postaci w dziejach walk i męczeństwa narodu polskiego w kraju i zagranicą, a także walk i męczeństwa innych narodów na terytorium Polski. Do jej zadań należy między innymi:

- ✓ sprawowanie opieki nad miejscami walk i męczeństwa Polaków oraz upamiętnianie związanych z nimi faktów, wydarzeń i postaci;
- ✓ sprawowanie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi Polaków oraz cmentarzami wojennymi innych narodów na terenie Polski;
- ✓ inspirowanie oraz współdziałanie w organizowaniu obchodów, uroczystości, przedsięwzięć wydawniczych i wystawienniczych, a także popularyzowanie miejsc, wydarzeń i postaci historycznych związanych z walkami i męczeństwem;
- ✓ ocena stanu, a także - w odniesieniu do zagranicy organizowanie i sprawowanie opieki nad miejscami i trwałymi obiektami polskiej pamięci narodowej, szczególnie nad cmentarzami i mogiłami wojennymi oraz cmentarzami ofiar systemów totalitarnych;
- ✓ sprawowanie funkcji opiniodawczej i opiekuńczej nad muzeami - miejscami pamięci, utworzonymi na terenach byłych niemieckich obozów koncentracyjnych i obozów zagłady.

Na stronie internetowej znajdują się wnioski między innymi na dofinansowanie Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa na wykonanie prac remontowych na cmentarzach, kwaterach i mogiłach wojennych oraz wniosków o środki finansowe na wykonanie pomników, tablic pamiątkowych lub remonty już istniejących upamiętnień.

- **Rządowy program ograniczania przestępczości i aspołecznych zachowań „Razem Bezpieczniej”**

Rządowy Program Ograniczania Przestępczości i Aspołecznych Zachowań program pn. „Razem bezpiecznie” został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 18 listopada 2006 r. Program łączy działania Policji, administracji rządowej i samorządowej oraz partnerów społecznych, zainteresowanych poprawą bezpieczeństwa i porządku publicznego. Jednym z podstawowych założeń programu jest przekonanie obywateli do nawiązania trwałego, stałego, naturalnego partnerstwa z Policją oraz innymi instytucjami ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego. Szereg przedsięwzięć realizowanych w ramach programu wpisuje się w zadania poszczególnych jednostek i może być realizowana w ramach bieżącej działalności.

Na podstawie aktualnej wiedzy o stanie i poczuciu bezpieczeństwa określono obszary działania programu i kierunki aktywności zaangażowanych podmiotów:

- ✓ bezpieczeństwo w miejscach publicznych i w miejscu zamieszkania,
- ✓ przemoc w rodzinie,

- ✓ bezpieczeństwo w szkole,
- ✓ bezpieczeństwo w środkach komunikacji publicznej,
- ✓ bezpieczeństwo w ruchu drogowym, - bezpieczeństwo w działalności gospodarczej,
- ✓ ochrona dziedzictwa narodowego.

W ramach obszaru Ochrona dziedzictwa narodowego określono następujący problem: systematyczne niszczenie dziedzictwa narodowego w całym kraju, zwłaszcza drewnianych zabytkowych kościołów, skutkujące utratą dóbr (kradzież, zniszczenie, zaginięcie, nielegalny wywóz, pożary), dla którego wyznaczono następujące zadania:

- ✓ podejmowanie międzyinstytucjonalnych skoordynowanych inicjatyw w celu ochrony zabytków, między innymi wspólne inspekcje i kontrole obiektów ze zgromadzonymi dobrami kultury, prowadzone przez przedstawicieli Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków, Policji i Państwowej Straży Pożarnej;
- ✓ upowszechnianie nowoczesnych technicznych środków zabezpieczeń (wraz z monitoringiem) zarówno na wypadek klęsk żywiołowych, jaki przestępczej działalności człowieka, np. kradzieży, dewastacji;
- ✓ kontynuowanie systemowej rejestracji zbiorów, wraz z dokumentacją fotograficzną i opisową, z uwzględnieniem znakowania obiektów ruchomych;
- ✓ przeprowadzanie szkoleń, wydawanie publikacji, współpraca z wyspecjalizowanymi strukturami resortu kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, stowarzyszeniami, towarzystwami itd.;
- ✓ poprawa wymiany informacji o skradzionych i poszukiwanych zabytkach, w oparciu o przepis art. 23 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
- ✓ stworzenie centralnego systemu informacji o wydanych pozwoleniach na wywóz zabytków za granicę;
- ✓ podjęcie działań nad stworzeniem w strukturach organów ścigania specjalistycznej komórki do zwalczania przestępczości przeciwko zabytkom.

- **Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego 2017**

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy na 2017 r. w ramach dziedzictwa kulturowego:

- ✓ Wspieranie działań muzealnych,
- ✓ Kultura ludowa i tradycyjna,
- ✓ Ochrona zabytków,
- ✓ Ochrona zabytków archeologicznych,
- ✓ Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą,
- ✓ Miejsca Pamięci Narodowej za Granicą,
- ✓ Badanie polskich strat wojennych,
- ✓ Wspieranie samorządowych instytucji kultury – opiekunów miejsc pamięci
- ✓ Wspieranie opieki nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami w kraju.

- **Program „Infrastruktura kultury”**

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

10.2. Źródła zagraniczne

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

• Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2014 - 2020

Obecnie trwa przygotowanie trzech typów programów: transgranicznych, transnarodowych i międzyregionalnego na lata 2014 - 2020. Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia:

- ✓ obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja służy wzmocnieniu współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży;
- ✓ duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej;
- ✓ wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć między innymi kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

• Ustawa o rewitalizacji z dnia 9 października 2015 r.

Głównym celem ustawy jest zapewnienie skuteczności i powszechnego charakteru działań rewitalizacyjnych, a także ich kompleksowości i wprowadzenia mechanizmów koordynacji, co pozwoli na wyprowadzenie obszarów zdegradowanych ze stanu kryzysowego. Zadaniem ustawy jest stworzenie skutecznych narzędzi, które pozwolą na sprawniejsze wyprowadzanie zdegradowanych obszarów ze stanu kryzysowego. Ustawa określa programowanie, koordynację i tworzenie warunków do realizacji procesu rewitalizacji przez jej interesariuszy jako fakultatywne zadanie własne gminy. Głównymi adresatami ustawy są organy samorządu terytorialnego oraz mieszkańcy gmin, na terenie których znajdują się obszary zdegradowane i w których prowadzone będą działania rewitalizacyjne.

Obecnie ważnym źródłem finansowania działań rewitalizacji, pokrywającym się z pierwszym okresem obowiązywania ustawy, będą środki europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych (głównie EFS, EFRR oraz dodatkowo środki FS). Umowa Partnerstwa, czyli główny dokument ustanawiający ramy wdrażania środków unijnych w perspektywie budżetowej 2014 - 2020, wskazuje „miasta i dzielnice miast wymagające rewitalizacji” jako jeden z pięciu tzw. obszarów strategicznej interwencji. Zgodnie z dokonanymi szacunkami, na działania rewitalizacyjne w ramach wybranych priorytetów inwestycyjnych przeznaczona zostanie co najmniej równowartość 25 mld zł. Środki te będą głównie dotyczyć regionalnych programów operacyjnych (RPO). Do tej kwoty należy także doliczyć wkład własny beneficjentów.

• Kreatywna Europa

Kreatywna Europa to program Unii Europejskiej oferujący wsparcie finansowe dla sektorów audiowizualnych, kultury i kreatywnych. Program jest realizowany w latach 2014 - 2020 i zawiera trzy komponenty: MEDIA, KULTURA i część międzysektorową z nowym instrumentem finansowym od 2016 r. Nowe priorytety, które pojawiły się w Kreatywnej Europie wynikają z analizy obecnej sytuacji sektorów kultury w Europie i problemów, jakie napotykają europejscy artyści. Są to przede wszystkim: budowanie kompetencji sektorów kultury i kreatywnych do skutecznego działania na poziomie ponadnarodowym oraz

strategiczne budowanie i rozwój publiczności dla odbioru europejskich dzieł i zwiększanie dostępu do kultury.

Komponent Kultura jest częścią programu Kreatywna Europa skierowaną do instytucji, organizacji i innych podmiotów działających w sektorach kultury i kreatywnych. Jego celem jest promocja europejskiej kultury i sztuki, zwiększanie mobilności artystów i dzieł europejskich, budowanie współpracy kulturalnej na poziomie ponadnarodowym, rozwijanie europejskiej publiczności oraz dostosowywanie sektorów kultury i kreatywnych do technologii cyfrowych i wdrażania innowacji.

- **Program Europa dla Obywateli 2014 - 2020**

Kolejnym programem wspólnotowym skierowanym na realizację „miękkich” działań projektowych między innymi w tematyce dziedzictwa kulturowego jest celem jest zwiększenie świadomości obywateli o historii i integracji europejskiej oraz pomoc w lepszym zrozumieniu polityki UE i jej wpływu na życie codzienne obywateli jej państw członkowskich.

Celami ogólnymi programu są:

- ✓ rozwijanie obywatelstwa europejskiego przez umożliwienie współpracy i uczestnictwa w budowaniu demokratycznej, różnorodnej kulturowo, otwartej na świat Europy;
- ✓ rozwijanie poczucia tożsamości europejskiej opartej na wspólnych wartościach, historii i kulturze, umacnianie poczucia odpowiedzialności za UE wśród obywateli;
- ✓ pogłębianie tolerancji i wzajemnego zrozumienia między obywatelami Europy.

Cele ogólne realizowane są na poziomie ponadnarodowym za pomocą celów szczegółowych, do których należy:

- ✓ gromadzenie członków społeczności lokalnych z całej Europy w celu wymiany doświadczeń, opinii i wartości;
- ✓ wspieranie działań, debat i refleksji na temat obywatelstwa europejskiego i demokracji przy współpracy z europejskimi organizacjami społeczeństwa obywatelskiego;
- ✓ przybliżanie Europy obywatelom przez propagowanie europejskich wartości i osiągnięć z zachowaniem pamięci o jej historii;
- ✓ zachęcanie obywateli i organizacji obywatelskich we wszystkich krajach do wzajemnych kontaktów, umacniających dialog międzykulturowy (jedność w różnorodności), budowanie więzi między „starymi” a nowymi członkami UE.

Program składa się z dwóch obszarów tematycznych: Pamięć i Obywatelstwo europejskie oraz Demokratyczne zaangażowanie i uczestnictwo obywatelskie, które są uzupełnione przez działanie horyzontalne nazwane „waloryzacją”, sprowadzające się do analizy, rozpowszechniania i wykorzystania wyników projektów dofinansowanych z Programu „Europa dla Obywateli”. Minimalna kwota dofinansowania projektu to 60 000 euro, maksymalna 600 000 euro. Wsparcie finansowe Unii nie może przekroczyć 70% całkowitego budżetu. Wnioski mogą składać organizacje badające europejską politykę publiczną (ośrodki analityczne) lub organizacje społeczeństwa obywatelskiego, które przez swoje stałe i regularnie prowadzone działania wnoszą konkretny wkład w realizację celów programu Europa dla Obywateli, a ponadto spełniają wszystkie następujące wymagania:

- ✓ posiadają osobowość prawną co najmniej od czterech lat,
- ✓ działają na poziomie europejskim,
- ✓ nie są nastawione na zysk,
- ✓ mają siedzibę w jednym z krajów członkowskich UE, krajach EFTA i innych, jeśli podpisały one w 2014 r. protokół ustaleń z Komisją Europejską.

- **Polska Cyfrowa PO PC 2014 - 2020**

Projekt programu operacyjnego Polska Cyfrowa przygotowały Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji oraz Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju. Program został przyjęty przez rząd 8 stycznia 2014 r., a 5 grudnia 2014 r. przez Komisję Europejską. Orientacyjna kwota przewidziana na nabory w 2015 r. to blisko 2,6 mld zł. Celem tego programu jest wykorzystanie potencjału cyfrowego do poprawy jakości życia. Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji wychodzi z założenia, że pełne wykorzystanie potencjału nowoczesnych technologii wymaga nie tylko budowy infrastruktury i usług, ale także wspierania kompetencji cyfrowych Polaków.

W ramach programu planuje się realizację czterech osi priorytetowych:

- ✓ Oś priorytetowa I. Powszechny dostęp do szybkiego Internetu - alokacja UE 1 020 222 652 EUR. Cel szczegółowy 1. Wyeliminowanie terytorialnych różnic w możliwości dostępu do szerokopasmowego Internetu o wysokich przepustowościach.
 - ✓ Oś priorytetowa II. E-administracja i otwarty rząd - alokacja UE 949 604 018 EUR. Cel szczegółowy 2. Wysoka dostępność i jakość e-usług publicznych.
- **Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW)**

Jest to kolejny program finansowy, dotowany przez Unię Europejską, w ramach Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW), z którego możliwe było i będzie finansowanie przedsięwzięć związanych z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, jest Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014 - 2020. W jego projekcie zapisano między innymi, że w jego ramach przewidziane jest działanie 7.8. „Podstawowe usługi i odnowa miejscowości na obszarach wiejskich”, a w nim poddziałanie 7.8.2.1. „Ochrona zabytków i budownictwa tradycyjnego”. W ramach tego poddziałania mogą być wspierane następujące typy operacji:

- ✓ odnawianie lub poprawa stanu zabytkowych obiektów budowlanych, służących zachowaniu dziedzictwa kulturowego;
- ✓ zakup obiektów charakterystycznych dla tradycji budownictwa w danym regionie z przeznaczeniem na cele publiczne.

Koszty kwalifikowalne obejmują:

- ✓ koszty zakupu, przebudowy lub modernizacji obiektów budowlanych;
- ✓ koszty prac konserwatorskich lub restauratorskich;
- ✓ koszty zakupu sprzętu, materiałów i usług, służących realizacji operacji;
- ✓ koszty ogólne, bezpośrednio związane z przygotowaniem i realizacją operacji.

- **Działania LEADER**

Dodatkowo w środkach UE kierowanych do Polski przez EFRROW dofinansowania na inicjatywy związane z ochroną dziedzictwa i podtrzymaniem tradycji kulturowych można szukać w ramach działania 7.15 LEADER (PROW), definiowanego jako podejście oddolne, mające na celu rozwój lokalny kierowany przez lokalną społeczność. LEADER może być realizowany na obszarach wiejskich, przez które rozumieć należy tereny całego kraju, z wyłączeniem obszaru miast o liczbie mieszkańców większej niż 20 000. Dla danego obszaru na terenach wiejskich, zamieszkanego przez minimum 30 000 lub maksimum 150 000 mieszkańców, powstać powinna tzw. Lokalna Strategia Rozwoju (LSR) zawierająca wszelkie aspekty charakterystyczne dla danego terenu i zamieszkującej go ludności, które mogą przyczynić się do rozwoju gospodarczego, turystycznego, społecznego i kulturowego tego obszaru. LSR będzie realizowana na obszarze obejmującym przynajmniej dwie gminy, których tereny stanowią (bądź zawierają) obszary wiejskie, dla których utworzona zostanie tzw. Lokalna Grupa Działania (LGD). Podejście LEADER wskazuje konieczność osiągnięcia przez Lokalną Grupę.

Działania określonych celów szczegółowych, do których należą między innymi:

- ✓ wzmocnienie kapitału społecznego, w tym z wykorzystaniem rozwiązań innowacyjnych i wspieranie partycypacji społeczności lokalnej w realizacji Lokalnej Strategii Rozwoju;
- ✓ rozwój przedsiębiorczości, z wyłączeniem świadczenia usług rolniczych; - rozwój produktów lokalnych;
- ✓ zachowanie dziedzictwa lokalnego;
- ✓ rozwój ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury: turystycznej, rekreacyjnej lub kulturalnej.

Operacje realizowane w ramach LSR powinny jednak wskazywać na wykorzystanie lokalnych zasobów, takich jak: surowce naturalne, miejscową infrastrukturę, lokalizację (położenia geograficzne), dziedzictwo kulturowe i krajobrazowe, potencjał mieszkańców itp.

• **Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014 - 2020**

Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014 - 2020 opracowany został w grudniu 2014 r. Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014 - 2020 jest programem operacyjnym finansowanym zarówno ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR), jak i Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS). Obszarem realizacji programu jest obszar województwa. Zgodnie z Umową Partnerstwa alokacja środków unijnych na Program wynosi 1 364 543 593,00EUR, w tym 980 704 066,00EUR EFRR i 383 839 527,00EUR EFS.

Zakres RPOWŚ 2014 - 2020 jest odpowiedzią na wyzwania rozwojowe, określone dla regionu w głównych dokumentach strategicznych i uwzględnia te obszary interwencji, których realizacja przyniesie największe efekty.

W programie znalazło się 11 osi priorytetowych, w tym Oś priorytetowa 4. Dziedzictwo naturalne i kulturowe, w ramach której wyznaczono priorytety inwestycyjne realizowane w ramach osi priorytetowej:

- ✓ Priorytet inwestycyjny 5b. wspieranie inwestycji ukierunkowanych na konkretne rodzaje zagrożeń przy jednoczesnym zwiększeniu odporności na klęski i katastrofy i rozwijaniu systemów zarządzania klęskami i katastrofami.
- ✓ Priorytet inwestycyjny 6a. inwestowanie w sektor gospodarki odpadami celem wypełnienia zobowiązań określonych w dorobku prawnym Unii w zakresie środowiska oraz zaspokojenia wykraczających poza te zobowiązania potrzeb inwestycyjnych określonych przez państwa członkowskie.
- ✓ Priorytet inwestycyjny 6b. inwestowanie w sektor gospodarki wodnej celem wypełnienia zobowiązań określonych w dorobku prawnym Unii w zakresie środowiska oraz zaspokojenia wykraczających poza te zobowiązania potrzeb inwestycyjnych, określonych przez państwa członkowskie.
- ✓ Priorytet inwestycyjny 6c. zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego.
- ✓ Priorytet inwestycyjny 6d. ochrona i przywrócenie różnorodności biologicznej, ochrona i rekultywacja gleby oraz wspieranie usług ekosystemowych, także poprzez program „Natura 2000” i zieloną infrastrukturę.

• **Program operacyjny infrastruktura i środowisko 2014 - 2020**

Program Infrastruktura i Środowisko 2014 - 2020 to największy program finansowany z Funduszy Europejskich nie tylko w Polsce, ale i Unii Europejskiej. Główne obszary na które zostaną przekazane środki to: gospodarka niskoemisyjna, ochrona środowiska, przeciwdziałanie i adaptacja do zmian klimatu, transport i bezpieczeństwo energetyczne oraz ochrona zdrowia i dziedzictwo kulturowe. Budżet programu wynosi ponad 27,4 mld euro z Funduszy Europejskich (FE), czyli ok. 115 mld zł.

Priorytet nr 8. Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego - alokacja z FE 467,3 mln euro: inwestycje w ochronę i rozwój dziedzictwa kulturowego oraz zasobów kultury, np. instytucji kultury, szkół artystycznych.

11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

W ostatnich latach władze samorządowe zrealizowały istotne dla wizerunku gminy zadania, m.in. realizowane są zadania określone w Strategii Rozwoju Gminy Fałków na lata 2016-2025 oraz w Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do 2020 roku.

Gmina Fałków pozyskuje środki z różnych źródeł na realizację projektów, m.in.:

Rok 2013:

- ✓ Rewitalizacja Rynku w Fałkowie. Wartość zadania 232 tys. Inwestycja została dofinansowana w 80% ze środków unijnych w ramach PORYBY,
- ✓ Renowacja zabytkowej figury Matki Bolesnej w rynku w Fałkowie. Wartość prac konserwatorskich 51 tys. Inwestycja została dofinansowana w 80% ze środków unijnych w ramach PORYBY,
- ✓ Renowacja przydrożnej kapliczki w Czermnie. Renowacja była częścią operacji pt. "Uatrakcyjnienie obszaru zależnego od rybactwa i wzmocnienie jego konkurencyjności poprzez odnowę i rewitalizację terenu Gminy Fałków", współfinansowanej przez Unię Europejską ze środków finansowych Europejskiego Funduszu Rybackiego, w ramach Programu Operacyjnego "Zrównoważony rozwój sektora rybołówstwa i nadbrzeżnych obszarów rybackich 2007-2013". Wartość dofinansowania operacji wyniosła 547346,83 PLN.

Rok 2011:

- ✓ Odnowa zabytkowego parku podworskiego w Fałkowie. W ramach prac rewitalizacyjnych wykonano nowe, oświetlone alejki parkowe, place, przy których zamontowano ławki i kosze, wykonano mini amfiteatr, dwa place zabaw, odnowiono i wyczyszczono fosę wokół ruin zamku, usunięto stare drzewa, wykonano nasadzenia i posiano trawę. Wartość inwestycji wyniosła 1 mln 57 tys. zł. w tym 500 tys. Gmina pozyskała z funduszy unijnych w ramach działania "Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju", Oś 4 Leader "Odnowa i rozwój wsi".

Spis tabel

Tabela 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie gminy Fałków.

Tabela 2. Zabytki ruchome z terenu gminy Fałków wpisane do rejestru zabytków.

Tabela 3. Wykaz obiektów znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków gminy Fałków.

Tabela 4. Zabytki archeologiczne występujące na terenie gminy Fałków.

Tabela 5. Analiza SWOT gminy Fałków.

Spis fotografii

Fot. 1. Czermno. Kościół p.w. Nawiedzenia NMP i św. Mikołaja, widok od strony zach.

Fot. 2. Czermno. Kościół p.w. Nawiedzenia NMP i św. Mikołaja, widok od strony półn.

Fot. 3. Fałków. Kościół p.w. Trójcy Świętej, widok od zachodu.

Fot. 4. Fałków. Kościół p.w. Trójcy Świętej, widok od wschodu.

Fot. 5. Fałków. Ruiny dworu obronnego.

Fot. 6. Fałków. Dwór (gorzelnia) w zespole dworskim, widok od strony płd.

Fot. 7. Fałków. Dawna oficyna w zespole dworskim, widok od strony wsch.

Fot. 8. Fałków. Cmentarz z I Wojny Światowej, widok od strony płd.

Fot. 9. Skórnice. Dawny dwór w zespole dworskim, widok od strony płd. - zach. i płd. - wsch.

Fot. 10. Skórnice. Spichlerz w zespole dworskim, widok od strony półn. oraz park.

Fot. 11. Starzechowice. Pozostałości parku w zespole dworskim.

Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446 ze zm.);
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.- Dz. U. z 1997r. nr 78 poz. 483, ze zm.);
3. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t. j., Dz. U. 2012 poz. 642, ze zm.);
4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t. j., Dz. U. 2016 poz. 778, ze zm.)
5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (t. j., Dz. U. 2016, poz. 290 ze zm.);
6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (t. j. Dz. U. 2016 poz. 672 ze zm.);
7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t. j., Dz. U. 2015 r. poz. 1651 ze zm.);
8. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t. j., Dz. U. 2015 poz. 1774 ze zm.);
9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t. j., Dz. U. 2012 poz. 406 ze zm.);
10. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (t. j., Dz. U. 2016 poz. 239 ze zm.);
11. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t. j., Dz. U. 2012 poz. 987 ze zm.);
12. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t. j., Dz. U. 2015 poz. 1446, ze zm.);
13. Ustawa z 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej (t. j. Dz. U. 2015, poz. 2058 ze zm.);

14. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2011 nr 113, poz. 661);
15. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (t. j., Dz. U. z 2014 r. poz. 399);
16. Materiały konserwatorskie udostępnione w siedzibie WKZ w Kielcach (kary adresowe, karty białe, karty stanowisk archeologicznych);
17. www.nid.pl;
18. www.nimoz.pl;
19. www.stat.gov.pl/gus;
20. www.isap.sejm.gov.pl;
21. www.wikipedia.pl.